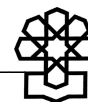


ارزیابی عملکرد بخش صنعت
برحسب شاخص‌های عملکردی بخش و مقایسه
آن با اهداف کمی برنامه سوم و دو سال اول
برنامه چهارم توسعه

به نام خدا

فهرست مطالب

چکیده	۱
خلاصه گزارش	۱
مقدمه	۴
روش مطالعه	۴
۱. نرخ رشد بخش صنعت در دوره مورد بررسی	۶
۲. نوسان مقدار تولید محصولات منتخب بخش	۹
۲-۱. صنایع غذایی، آشامیدنی و دخانیات	۹
۲-۲. صنایع نساجی، پوشاک و چرم	۱۳
۲-۳. صنایع چوب و کاغذ	۱۵
۲-۴. صنایع شیمیایی و دارویی	۱۵
۲-۵. صنایع خودرو و موتور محرکه	۱۸
۲-۶. صنایع ماشین‌سازی و ساخت تجهیزات	۲۰
۲-۷. صنایع تولیدکننده محصولات برقی و خانگی	۲۲
۳. تحول اشتغال در بخش صنعت	۲۵
۴. تحول نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار	۲۶
۵. تحول صادرات کالاهای صنعتی و نقش آن در میزان صادرات غیرنفتی کشور	۲۸
۶. تحول سرمایه‌گذاری در بخش	۳۱
۶-۱. تحول سرمایه‌گذاری برحسب جواز تأسیس صادر شده	۳۲
۶-۲. تحول سرمایه‌گذاری برحسب پروانه بهره‌برداری صادر شده	۳۸
۶-۳. تحول سهم بخش خصوصی در روند سرمایه‌گذاری صنعتی	۴۳
۶-۴. موانع عمده سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران	۴۶
۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۴۶
۸. اساسی‌ترین چالش‌های بخش و راهکارهای پیشنهادی	۴۹
۸-۱. چالش‌ها	۴۹
۸-۲. راهکارها	۵۳
منابع و مآخذ	۵۵



ارزیابی عملکرد بخش صنعت برحسب شاخص‌های عملکردی بخش و مقایسه آن با اهداف کمی برنامه سوم و دو سال اول برنامه چهارم توسعه

چکیده

بخش صنعت به عنوان بخش مولد ثروت، نقش برجسته‌ای در اقتصاد ملی داشته و از محورهای مهم توسعه اقتصادی کشور محسوب می‌شود. به گونه‌ای که در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور جایگاه ویژه‌ای برای آن در نظر گرفته می‌شود. به منظور ارزیابی عملکرد وزارت صنایع و معادن به عنوان متولی بخش صنعت و معدن کشور، مطالعه حاضر انجام شده تا میزان وفاداری وزارتخانه در عمل به مفاد قانون برنامه سوم و چهارم توسعه مورد سنجش قرار گیرد. این امر ضمن کمک به قانون‌گذار در ایفای نقش نظارتی‌اش، موجب خواهد شد که عوامل ایجادکننده کاستی‌ها و چالش‌های پیش روی بخش مشخص و در مورد راهکارهای برون‌رفت از وضعیت موجود اندیشه شود. همچنین از نتایج این مطالعه می‌توان در تدوین برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه نیز استفاده کرد.

نبود استراتژی مشخص برای توسعه بخش، نامناسب بودن فضای کسب‌وکار در کشور و تحقق نیافتن برخی از اهداف برنامه‌های پنج‌ساله سوم و چهارم توسعه از جمله یافته‌های این تحقیق است که نشان‌دهنده شکاف بین عملکرد دستگاه ذی‌ربط با اهداف تعریف شده از سوی قانون‌گذار است. از آنجا که برنامه چهارم توسعه نخستین برنامه تدوین شده در راستای دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور، ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری است، این موضوع از اهمیت بیشتری برخوردار است و با ادامه این روند دستیابی به برخی از اهداف سند چشم‌انداز با تأخیر مواجه خواهد شد.

خلاصه گزارش

ارزیابی عملکرد بخش صنعت طی سال‌های برنامه سوم و دو سال اول برنامه چهارم نشان می‌دهد که بخش صنعت طی سال‌های برنامه سوم توسعه و با اجرای مرحله به مرحله برخی از اهداف برنامه، روند رو به رشدی داشت و ارزش افزوده بخش از اهداف کمی برنامه فراتر رفت؛ اما در دو

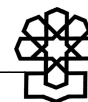


سال اول برنامه چهارم افت محسوسی را تجربه کرد. باید توجه کرد که عملکرد بخش همواره از اقتصاد ملی بهتر بوده اما رشد موجود در بخش، برای کشوری که داعیه صنعتی شدن دارد رشد مناسبی نیست.

با وجود تدوین استراتژی توسعه صنعتی، بررسی عملکرد بخش و روند سرمایه‌گذاری‌ها (براساس جواز تأسیس و پروانه بهره‌برداری) نشان می‌دهد که توسعه بخش مبتنی بر استراتژی مشخصی نبوده و با فراز و فرودهایی همراه بوده است که یکی از دلایل اصلی آن نهادینه نشدن تفکر استراتژیک بر متولیان و اجراکنندگان استراتژی تدوین شده و همراهی نکردن بدنه با برنامه است. همچنین بین بخش تجارت و تولید کشور فاصله و تفرقی مشاهده می‌شود که بر عملکرد بخش، نامناسب شدن فضای کسب‌وکار و نااطمینانی سرمایه‌گذاران می‌افزاید. به عنوان نمونه می‌توان به رویکرد وزارتخانه مبنی بر حمایت از تولید تلفن همراه در داخل و در نظر گرفتن تعرفه بالا برای ورود این کالا به کشور اشاره کرد که در فاصله زمانی کوتاهی و با وجود سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در این صنعت به اتکای تعرفه بالای اعمال شده، با کاهش تعرفه این کالا و عدم کنترل قاچاق این کالا به کشور، تمامی سرمایه‌گذاری‌های انجام شده زیر سؤال رفت و به گسترش جو عدم اطمینان به تصمیمات دولت دامن زد. واردات بی‌رویه شکر با وجود مشکلات پیش روی صنایع قند و شکر کشور، نمونه دیگری است.

با وجود جهت‌گیری برنامه‌های سوم و چهارم توسعه مبنی بر حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی و تولید و صادرات کالاهای مبتنی بر فناوری‌های برتر (High – Tech) همچنان سهم سرمایه‌گذاری در کالاهای سرمایه‌بر و انرژی‌بر بالا بوده و به دلیل ریسک بالای سرمایه‌گذاری در چنین صنایعی و نپذیرفتن کافی و مناسب این ریسک از سوی دولت و سردرگمی سرمایه‌گذار با مشاهده بی‌ثباتی تصمیم‌گیری‌ها نظیر آنچه در مورد تلفن همراه اتفاق افتاد، موجب شده است که هدف برنامه در این زمینه محقق نشود و همچنان سهم صنایع با فناوری برتر (High – Tech) در تولیدات و صادرات کشور پایین باشد. همچنین با وجود نقش مهمی که صنایع ماشین‌سازی و ساخت تجهیزات در رقابت‌پذیری و کیفیت محصولات صنایع مختلف دارند و توان بالقوه‌ای که از نظر منابع انسانی، سخت‌افزاری و سرمایه‌ای در این صنعت فراهم شده است، متأسفانه در سال‌های برنامه سوم استفاده خوبی از این ظرفیت صورت نپذیرفته و به دلیل میل به خرید خارج، نبود باور لازم به توانایی داخل و نیز ورود ماشین‌ابزارهای مستعمل از دیگر کشورها بر مشکلات این صنعت افزوده و به‌ویژه در صنعت ماشین‌سازی کاهش تولید سالیانه ۵/۵ درصدی مشاهده شد که روندی نگران‌کننده است (شایان ذکر است که آمار تولید این صنعت در سال‌های برنامه چهارم ارائه نشده است).

بررسی تحول اشتغال در بخش براساس تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ارائه شده از سوی



مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که میزان اشتغال طی سال‌های برنامه سوم با رشد سالیانه ۴/۰۵ درصد از ۸۸۲,۷۶۳ نفر به ۱,۰۷۶,۶۹۳ نفر رسید یعنی طی سال‌های برنامه سوم در مجموع ۱۹۳۹۳۰ نفر شغل جدید ایجاد شد. همچنین در پایان سال دوم برنامه چهارم (۱۳۸۵) در مقایسه با سال پایانی برنامه سوم تعداد شاغلان ۰/۵ درصد کاهش نشان می‌دهد. این در حالی است که بررسی آمار اشتغال برحسب پروانه بهره‌برداری صادر شده در دوره مورد بررسی، این رشد را در سال‌های برنامه سوم سالیانه ۱۳/۷ درصد و شغل‌های ایجاد شده ۴۵۱,۵۷۲ نفر نشان می‌دهد. در دو سال اول برنامه چهارم میزان اشتغال در مقایسه با سال پایانی برنامه سوم سالیانه ۱/۴ درصد کاهش داشت اما ۲۴۷,۴۷۴ نفر شغل جدید ایجاد شد که ۵۵ درصد کل اشتغال ایجاد شده طی سال‌های برنامه سوم توسعه است.

روند تحول بهره‌وری نیروی کار طی سال‌های برنامه سوم توسعه نشان‌دهنده آن است که به‌طور میانگین رشد بهره‌وری نیروی کار سالیانه رشد ۸/۵ درصدی داشت که در مقایسه با دوره‌های پیشین رشد درخور توجهی است. بهره‌وری نیروی کار طی دو سال اول برنامه چهارم به‌طور میانگین سالیانه ۸/۶۵ درصد بود که در مقایسه با هدف کمی برنامه چهارم (نرخ رشد سالیانه ۵ درصد) بیشتر است. بیشترین رشد بهره‌وری نیروی کار در صنایع بزرگ و پس از آن این رشد در صنایع کوچک و متوسط رخ داد.

بررسی روند صادرات کالاهای صنعتی و سهم آن در میزان صادرات غیرنفتی نشان داد که ارزش صادرات صنعتی کشور طی سال‌های برنامه سوم توسعه میانگین رشد سالیانه ۲۱/۳ درصدی داشت و از ۱۸۴۷/۷ میلیون دلار در سال ۱۳۷۸ به ۴۸۶۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ رسید. این رشد در دو سال اول برنامه چهارم توسعه به‌طور میانگین ۵۲ درصد بود که در سال ۱۳۸۵ ارزش صادرات صنعتی به ۱۱۲۰۹/۸ میلیون دلار رسید. شایان ذکر است که به‌دلیل افزایش شدید قیمت نفت در بازارهای جهانی و به تبع آن محصولات پتروشیمی و صنایع شیمیایی، سهم صادرات صنعت پتروشیمی در صادرات صنعتی کشور در سال ۱۳۸۵ به ۲۹/۴ درصد رسید.

بررسی ترکیب صادرات نیز نشان‌دهنده حجم بالایی از صادرات به صنایع انرژی‌بر و صنایع سرمایه‌بر بوده و صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته نقش چندانی در ترکیب صادرات صنعتی کشور نداشت.

بررسی روند سرمایه‌گذاری نیز نشان داد که براساس پروانه بهره‌برداری صادر شده میزان سرمایه‌گذاری طی سال‌های برنامه سوم با رقم ۱۱۵,۶۶۷ میلیارد ریال به‌طور میانگین رشد سالیانه ۳۶/۲ درصدی داشت و میزان اشتغال ایجاد شده با رشد سالیانه ۱۳/۷ درصد در مجموع ۴۵۱۵۷۲ نفر بود. این رشد طی دو سال اول برنامه چهارم در مورد سرمایه‌گذاری رقم ۱۳۲,۳۵۴ میلیارد



ریال (۱۱۴ درصد کل سرمایه‌گذاری انجام شده طی سال‌های برنامه سوم) ۲۵/۲ درصد بود و در مورد اشتغال با ایجاد ۲۴۷,۴۷۴ شغل (۵۵ درصد کل اشتغال ایجاد شده طی سال‌های برنامه سوم) در مقایسه با سال پایانی برنامه سوم کاهش سالیانه ۱/۴ درصدی داشت.

مقدمه

در این مطالعه دو هدف زیر دنبال می‌شود:

۱. ارزیابی عملکرد بخش صنعت طی سال‌های اجرای برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳) و دو سال اول برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴-۱۳۸۵).

۲. ارزیابی اقدامات وزارت صنایع و معادن درباره اجرای قانون برنامه سوم توسعه و راهکارهای اجرایی آن و دو سال اول قانون برنامه چهارم توسعه.

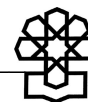
برای ارزیابی عملکرد هر بخش اقتصادی نیاز است که اهداف کمی پیش‌بینی شده برای آن بخش که توسط قانون‌گذار وضع می‌شود استخراج شده و از طریق مقایسه عملکرد با این اهداف، میزان وفاداری وزارتخانه و سازمان‌های تابعه آن را نسبت به اجرای قوانین و مفاد آن سنجید. بررسی قوانین برنامه سوم و چهارم توسعه نشان می‌دهد که اهداف کمی تعریف شده برای بخش صنعت و معدن محدود بوده و به بیان چند شاخص عمده اقتصادی و نیز تولید چند محصول بسنده شده است. در این مطالعه تلاش شد تا آمار و اطلاعات لازم به‌ویژه در مورد شاخص‌های عملکردی بخش، استخراج و تحلیل‌ها بر مبنای آن انجام شود. در مواردی که اطلاعات مورد نظر موجود نبود یا به‌صورت کمی ارائه نشده بود از روش‌های توصیفی برای انجام مطالعه استفاده شده است.

روش مطالعه

روش اتخاذ شده برای انجام مطالعه، روش توصیفی و تحلیلی است. داده‌های آماری این مطالعه برپایه آمارهای رسمی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مرکز آمار ایران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و وزارت صنایع و معادن و شرکت‌های تابعه آن است. با وجود این، به‌منظور تکمیل اطلاعات در موارد زیر اقدام به تهیه و ارسال پرسشنامه به‌صورت جداول مشخص به مؤسسات ذی‌ربط شده است:

۱. شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران،

۲. شرکت‌های خودروسازی ایران خودرو و سایپا،



۳. انجمن صنایع نساجی ایران،

۴. شرکت ملی فولاد ایران.

در این مطالعه عملکرد بخش با توجه به شاخص‌های زیر ارزیابی شده است:

- نرخ رشد بخش صنعت،
- تحول سهم بخش در تولید ناخالص داخلی،
- تحول مقدار تولید محصولات منتخب بخش،
- تحول ساختار تولید محصولات منتخب بخش صنعت،
- تحول اشتغال و بهره‌وری سرانه نیروی کار،
- تحول صادرات بخش،
- تحول سرمایه‌گذاری در بخش.

گفتنی است: به دلیل تأخیری که در انتشار اطلاعات و آمارهای مورد نیاز این تحقیق به‌ویژه در مورد سال ۱۳۸۵ وجود داشت، همچنین ارائه آمارهای متناقض چه از سوی دستگاه متولی و چه از سوی دستگاه‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط و نیز به دلیل تغییر ساختار یا سال پایه ارائه آمار از سوی برخی دستگاه‌ها از جمله بانک مرکزی، دسترسی دوره‌ای به برخی آمار میسر نشد و با این وصف تلاش شد با دستیابی به آخرین آمار و اطلاعات موجود در زمان انجام این مطالعه، آمار در دسترس تکمیل و مورد استفاده قرار گیرد. هرچند بررسی تأثیر سیاست‌های فرابخشی و آثار شوک‌های بیرونی نظیر تغییرات قیمت نفت، خشکسالی و تأثیر تنش‌های سیاسی، تحریم‌ها و تأثیر منفی آنها بر فضای کسب‌وکار کشور بر دشواری‌های انجام این مطالعه افزود اما تا حد امکان تلاش شد به هنگام ارزیابی و قضاوت در مورد عملکرد بخش به تأثیرات این عوامل نیز توجه شود.

به عنوان نکته پایانی یادآوری می‌شود که در اجرای بند «ه» ماده (۲) قانون برنامه سوم توسعه و بند «۱۶» از فصل ۱۷ راهکارهای اجرایی برنامه سوم توسعه، قانون تمرکز امور صنعت و معدن در ۱۳۷۹/۱۰/۱۰ پس از تأیید شورای نگهبان ابلاغ و وزارتخانه‌های صنایع و معادن درهم ادغام شدند. با وجود این، آمار و اطلاعات عملکردی وزارتخانه جدید در برخی سال‌ها به صورت تفکیکی و دو بخش مجزای صنعت و معدن و در برخی سال‌ها در قالب بخش صنعت و معدن ارائه شده که بر سختی کار ارزیابی عملکرد به صورت دو بخش تفکیک شده صنعت و معدن افزوده است و به همین دلیل در مواردی که این تفکیک امکان‌پذیر نشد، عملکرد بخش صنعت و معدن مورد ارزیابی قرار گرفت.



۱. نرخ رشد بخش صنعت در دوره مورد بررسی

به دلیل آنکه در قانون برنامه سوم اهداف کمی بخش‌های مختلف تعیین نشده بود در مصوبه شورای برنامه‌ریزی به این امر توجه و میانگین رشد سالیانه ارزش افزوده بخش صنعت و معدن در سال‌های برنامه سوم (۱۳۷۹-۱۳۸۳) به میزان ۷/۹۲ درصد پیش‌بینی شد. نرخ رشد بخش صنعت و معدن در دو سال اول برنامه چهارم توسعه نیز به ترتیب ۱۰/۳ و ۱۰/۷۵ درصد و برای سال‌های برنامه چهارم، میانگین رشد ۱۱/۲ درصد تعیین شد.

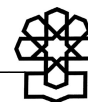
جدول ۱. تحول ارزش افزوده و رشد صنعت کشور طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۴

موضوع	واحد	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین برنامه سوم	۱۳۸۴	۱۳۸۵
ارزش افزوده صنعت به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶	میلیارد ریال	۴۶۸۸۰/۶	۵۲۴۵۹	۵۸۲۵۶	۶۴۰۶۷	۷۱۷۵۵	۵۸۶۸۳/۵	۷۶۸۱۶	۸۴۱۳۰
رشد سالیانه صنعت	درصد	۱۰/۹	۱۱/۹	۱۱/۱	۱۰	۱۱/۹	۱۱/۱۶	۷/۱	۹/۵
رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت به قیمت پایه	درصد	۴/۵	۵/۵	۸/۱	۶	۵/۱	۵/۸۴	۵/۷	۶/۲
سهم صنعت در GDP به قیمت پایه	درصد	۱۴/۶	۱۵/۹	۱۶/۴	۱۶/۹	۱۸	۱۶/۳۶	۱۸/۳	۱۸/۸

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حساب‌های ملی کشور، ۱۳۸۶.

در مقایسه عملکرد با اهداف در نظر گرفته شده مشاهده می‌شود که عملکرد بخش طی سال‌های برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳) فراتر از اهداف بوده و به‌طور میانگین ارزش افزوده بخش سالیانه ۱۱/۶ درصد رشد داشته که از پیش‌بینی ۷/۹۲ درصدی برای این سال‌ها بیشتر بوده است. اما عملکرد بخش در دو سال اول برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸) کمتر از رشد پیش‌بینی شده برای این سال‌ها و همچنین کمتر از میانگین رشد پیش‌بینی شده برای سال‌های برنامه چهارم بوده است. بنابراین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که در سال‌های برنامه سوم توسعه، عملکرد بخش مطلوب بوده و در دو سال اول برنامه چهارم از افت محسوسی برخوردار شده است.

باید متذکر شد که طی سال‌های مورد بررسی (۱۳۷۹-۱۳۸۵)، همواره عملکرد بخش از اقتصاد



ملی بهتر بوده است. پیگیری اهداف و خط‌مشی‌های برنامه سوم در جهت اصلاحات ساختاری، تسهیل مقررات در فرایند تجارت خارجی و امکان واردات قطعات یدکی و ماشین‌آلات تولیدی، رفع موانع غیرتعرفه‌ای و ... از جمله عوامل مؤثر بر افزایش ارزش افزوده بخش طی سال‌های برنامه سوم توسعه بوده است. با وجود این باید گفت که این میزان رشد به‌ویژه کاهش رشدی که در دو سال اول برنامه چهارم توسعه مشاهده شد، برای کشوری که داعیه صنعتی شدن دارد مطلوب نیست و موجب خواهد شد که توسعه صنعتی در اقتصاد ایران، فرایندی زمان‌بر و طولانی‌مدت باشد و شکاف آن با تحولات صنعت جهانی روز به روز بیشتر شود.

ازسوی دیگر مقایسه سهم ارزش افزوده بخش در تولید ناخالص داخلی از ابتدای برنامه سوم توسعه تا پایان سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد که این سهم از ۱۴/۶ درصد در سال ۱۳۷۹ به ۱۸/۸ درصد در سال ۱۳۸۵ رسید که از هدف سال پایانی برنامه (سهم ۱۶/۲ درصدی در تولید ناخالص داخلی) پیشی گرفت. البته هنوز این سهم برای کشوری که می‌خواهد به کشوری صنعتی تبدیل شود سهم مناسبی نیست.

در دوره ۱۳۷۹-۱۳۸۲، نرخ رشد صنایع ماشین‌آلات «بالا»، نرخ رشد صنایع محصولات کانی غیرفلزی و صنایع فلزات اساسی و صنایع شیمیایی «متوسط» و نرخ رشد صنایع نساجی، صنایع کاغذ، صنایع چوب و صنایع مواد غذایی «منفی» بوده است (جدول ۲). گفتنی است به‌دلیل عدم ارائه اطلاعات تفکیکی برای سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۵، امکان مقایسه رشد ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی در این سال‌ها امکان‌پذیر نشد؛ اما مقایسه میانگین عملکرد صنایع طی سال‌های برنامه سوم توسعه با دو سال اول برنامه چهارم توسعه نشان‌دهنده عملکرد نامطلوب بخش در دو سال اول برنامه چهارم توسعه است.



جدول ۲. رشد ارزش افزوده کارگاه‌های صنعتی طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۴

(به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶) (درصد)

۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	*۱۳۸۳	میانگین (۱۳۷۹-۱۳۸۲)	* ۱۳۸۴
صنایع مواد غذایی	۹/۵	۴/۵	-۴/۹	-۱۵/۹	م.ن	م.ن
صنایع نساجی	-۰/۶	۷/۹	-۳/۸	-۳۱	م.ن	م.ن
صنایع چوب	-۲۱/۱	-۰/۴	۲۱/۹	-۱۸/۶	م.ن	م.ن
صنایع کاغذ	-۴/۲	۴/۹	-۱۷/۲	-۴/۴	م.ن	م.ن
صنایع شیمیایی	۳۲/۶	-۲/۵	-۸/۱	۳/۵	م.ن	م.ن
صنایع محصولات کانی غیرفلزی	۱۰/۹	۲۵/۱	۱۱/۵	-۸/۳	م.ن	م.ن
صنایع فلزات اساسی	۱۲/۹	-۴/۳	۱۱/۲	۶/۱	م.ن	م.ن
صنایع ماشین‌آلات	۴/۱	۳۲/۱	۳۳	۳۵/۴	م.ن	م.ن
کل صنایع	۱۰/۹	۱۱/۹	۱۱/۱	۱۰	۱۱/۹	۱۱

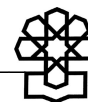
مأخذ: همان.

* اطلاعات تفکیکی برای سال‌های ۱۳۸۳ و ۱۳۸۴ ارائه نشده است.

م.ن = موجود نیست.

در مطالعه‌ای که تحت عنوان تأثیر نوسانات نرخ ارز بر بخش صنعت انجام و نتایج آن در نخستین اجلاس تخصصی «تهدیدها و فرصت‌های صنعت ملی» ارائه شد،^۱ نشان داده شد که در صورت تعدیل نوسانات نرخ ارز در محاسبات، شاخص قیمت برای واردات، «تورم وارداتی» و برای صادرات، «تغییرات واقعی قیمت کالاهای صادراتی» را نشان می‌دهد. بررسی‌های انجام شده درباره شاخص قیمت واردات و صادرات گروه‌های مختلف کالاهای و محصولات صنعتی و معدنی طی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۳ نشان داد که هرچند شاخص قیمت کالاهای صادرات صنعتی در کل، سودآوری داشته اما این موضوع برای همه گروه‌ها صدق نمی‌کرده است. در برخی از گروه‌ها مانند محصولات صنایع شیمیایی و صنایع وابسته، گروه محصولات معدنی و ماشین‌آلات مکانیکی و ادوات برقی، صادرات سودآوری بالایی داشته و در برخی گروه‌ها مانند مواد نساجی و مصنوعات از این مواد و صنایع چوب و کاغذ زیان‌دهی نشان می‌دهد. درواقع از نگاهی دیگر با افزایش شاخص قیمت کل واردات صنعتی، هزینه تولید افزایش یافته و با عدم رشد متناسب شاخص کل صادرات در مورد برخی از گروه‌های کالایی و محصولات صنعتی، ارزش افزوده چندان در این گروه از محصولات ایجاد نشده و حتی در برخی از آنها مانند صنایع نساجی و چوب و کاغذ، رشد

۱. فردریک ملک، «تأثیر نوسانات نرخ ارز بر بخش صنعت»، مجموعه مقالات نخستین اجلاس تخصصی تهدیدها و فرصت‌های صنعت ملی، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۴.



ارزش افزوده منفی بوده است که البته از تأثیر عوامل دیگری مانند انباشت نیروی انسانی، پایین بودن تکنولوژی و پایین بودن بهره‌وری نیروی کار در این عرصه نیز نباید غافل بود.

۲. نوسان مقدار تولید محصولات منتخب بخش

نوسان مقدار تولید محصولات منتخب بخش در قالب مقدار تولید کالاهای منتخب صنعتی در جداول ۳ تا ۹ درج شده است. با این توضیح که اطلاعات این جداول شامل محصولات تولیدی شرکت ملی صنایع پتروشیمی نیست.

۲-۱. صنایع غذایی، آشامیدنی و دخانیات

در این گروه، تولید قند و شکر، سیگار و نوشابه رشدهای جهشی را در یکی از سال‌های برنامه تجربه کرد؛ اما رشد صنعت روغن نباتی با فراز و فرود همراه بوده و در مقایسه با صنایع دیگر این گروه رشد چندانی نیافته است. در ادامه وضعیت هریک از این صنایع مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۱-۱. صنعت قند و شکر

«تولید قند و شکر در ایران از سابقه‌ای بیش از یک قرن برخوردار است. اولین کارخانه قند در سال ۱۲۷۶ در کهریزک بنا شد که به دلیل مسائل سیاسی و فشار روسیه برای عرضه شکر به ایران، پس از حدود ۲ سال فعالیت تعطیل شد. تولید قند و شکر در ایران دوباره از سال ۱۳۱۱ آغاز شد^۱ و هم‌اکنون ۴۳ کارخانه قند (۳۵ کارخانه چغندری با ظرفیت حدود ۷ میلیون تن چغندر قند و ۸ کارخانه نیشکری با ظرفیت ۹ میلیون تن نیشکر در سال) در کشور فعالیت دارند. عمر متوسط کارخانه‌های چغندری در کشور به بیش از ۴۵ سال بالغ می‌شود و فرسودگی ماشین‌آلات و قدیمی بودن تکنولوژی از مشکلات اصلی این صنعت بوده و ظرفیت تولیدی این کارخانجات را بسیار پایین آورده است.

بررسی روند تولید قند و شکر نشان می‌دهد که از سال آغازین برنامه سوم، میزان تولید این محصول استراتژیک در کشور روندی صعودی به‌ویژه در سال ۱۳۸۱ (رشد ۴۱/۴ درصدی) داشت اما در سال پایانی برنامه افت اندکی یافت. میانگین نرخ رشد تولید قند و شکر در کشور در سال‌های برنامه سوم توسعه ۱۴/۰۵ درصد بود. روند صعودی تولید این محصول در دو سال اول برنامه چهارم نیز ادامه یافت و با تولید ۱۲۵۶/۸ هزار تن قند و شکر در کشور، میانگین رشد تولید این محصول به ۲/۶ درصد رسید که با توجه به نیاز کشور رشد مناسبی نیست (جدول ۳). این در حالی

۱. مژگان خانلو، «نگاهی به بازار شکر در سال ۱۳۸۵»، هفته‌نامه برنامه، سال پنجم، شماره ۲۰۶، فروردین ۱۳۸۶.



است که با وجود «توانمندی‌های مناسب و همچنین سابقه کشور در کشت و تولید چغندر قند (هرچند بازده کشت چغندر قند و نیشکر در کشور همچنان پایین است) و درآمدزایی خوب برای کشاورزان، زمینه توسعه بیش از پیش این صنعت را در کشور فراهم کرده است، تاکنون از این توانایی استفاده نشده است. کارخانه‌های تولیدی کشور به دلیل کمبود چغندر قند همچنان زیر ظرفیت اسمی خود تولید می‌کنند و البته همین میزان تولید کارخانه‌ها نیز به دلیل واردات بی‌رویه این محصول به‌ویژه در دو سال اول برنامه چهارم توسعه به فروش نمی‌رسد. برآوردها نشان می‌دهد که با صرف اندکی از هزینه‌های ارزی واردات قند و شکر، می‌توان این صنعت را در کشور توسعه داد و هزاران فرصت شغلی در بخش کشاورزی و کارخانه‌های تولیدی ایجاد کرد».^۱

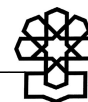
۲-۱-۲. صنعت روغن‌کشی و روغن نباتی

«روغن نباتی یکی از کالاهای اساسی است که سال‌های پیش از انقلاب و همین‌طور پس از انقلاب اسلامی همواره از یارانه مصرفی و همچنین قیمت تضمینی برای دانه‌های روغنی برخوردار بوده است. مصرف سرانه روغن نباتی در کشور همواره روندی صعودی داشته به‌طوری که از ۴/۲ کیلوگرم در سال ۱۳۴۵ به ۹ کیلوگرم در سال ۱۳۵۶، ۱۵/۵۷ کیلوگرم در سال ۱۳۸۰ و به میزان ۱۶/۲ کیلوگرم در سال ۱۳۸۳ رسید. با وجود این، روند تولید متناسب با افزایش مصرف شکل نگرفت و با وجود ۱۰ برابر شدن میزان مصرف طی سال‌های ۱۳۳۰-۱۳۸۰ میزان استحصال روغن از ۹۸۰۰ تن به ۷۴,۸۱۶ تن (۷/۶ برابر) رسید و مابقی نیاز روغن خام از خارج وارد شد. در حال حاضر ۱۱ واحد تصفیه روغن، ۵۳ واحد روغن‌کشی و ۱۲ واحد توأم روغن‌کشی و تصفیه روغن به‌کار اشتغال دارند که البته قدمت بعضی از آنها به بیش از ۳۰ سال می‌رسد. از ۷۶ واحد موجود ۳ واحد دولتی، ۶ واحد نیمه‌خصوصی و ۶۷ واحد خصوصی هستند. به‌طور کلی این واحدها براساس نزدیکی به محل تولید مواد اولیه به‌خصوص استان‌های خراسان، مازندران و گلستان استقرار یافته‌اند».^۲

با توجه به کمبود مواد اولیه این کارخانجات، سیاست‌های مختلفی از جمله واردات روغن خام و تصفیه نشده برای خالی نمودن ظرفیت این کارخانجات و ایجاد ارزش افزوده در کشور دنبال شد. در سال‌های برنامه سوم به‌منظور ایجاد اشتغال و تأمین کنجاله (به‌عنوان خوراک دام و طیور)، واردات دانه‌های روغنی به‌جای واردات روغن خام برای تأمین روغن در نظر گرفته شد؛ اما این

۱. غلامرضا یآوری، «صنعت قند و شکر ایران، ارزیابی فضای محیطی، فرصت‌ها و تهدیدها»، دفتر مطالعات زیربنایی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۵.

۲. علی نسیمی، «گزارشی پیرامون وضعیت صنایع روغن‌کشی و روغن نباتی با تأکید بر دانه روغنی پنبه‌دانه در ایران»، دفتر مطالعات زیربنایی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۴.



سیاست به‌خوبی اجرا نشد و موجب ورشکستگی برخی از کارخانجات روغن‌کشی به‌خصوص از پنبه‌دانه شد.

بررسی روند تولید این محصول طی سال‌های برنامه سوم نشان می‌دهد که در سال‌های ۱۳۸۱ و ۱۳۸۲ با رشد مواجه شد که بیشترین رشد در سال ۱۳۸۲ با ۹/۵۷ درصد بود. میانگین رشد در سال‌های برنامه سوم به ۱/۸۱ درصد رسید که دلیل آن کاهش تولید در سال‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۸۳ بود. میزان تولید این محصول در دو سال اول برنامه چهارم توسعه با رشد میانگین ۱۱/۲۵ درصدی به ۱۵۲۹ هزار تن در سال ۱۳۸۵ رسید که در مقایسه با سال‌های برنامه سوم رشد مطلوبی است (جدول ۳). با این وجود نباید از خاطر برد که با توجه به افزایش مصرف سرانه این محصول استراتژیک در کشور، روند تولید این محصول باید شتاب بیشتری بگیرد. هرچند وزارت جهاد کشاورزی طرح ده‌ساله تولید دانه‌های روغنی کشور را در چارچوب خودکفایی کشور از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۳ به اجرا گذاشته اما این طرح بدون حمایت جدی از صنایع روغن‌کشی و روغن نباتی و کمک به نوسازی ماشین‌آلات تولیدی و تغییر تکنولوژی تولید به ثمر نخواهد نشست.

۳-۱-۲. صنعت دخانیات

صنعت دخانیات کشور از سال ۱۳۱۶ و با احداث مجتمع کارخانه‌های سیگارسازی تهران با ظرفیت اسمی ۱۰ میلیارد نخ در سال آغاز شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و اتخاذ سیاست خودکفایی و پس از آن جایگزینی واردات، تصمیم گرفته شد کارخانه سیگارسازی جدیدی با ظرفیت اسمی ۲۱ میلیارد نخ سیگار (در ۲ شیفت کاری) خریداری شود که پس از نصب در شهر رشت در سال ۱۳۷۳، آغاز به‌کار کرد. آمارها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۷۹ یعنی سال آغازین برنامه سوم توسعه، میزان تولید دو کارخانه سیگارسازی تهران و رشت با افت ۳۱ درصدی نسبت به سال ۱۳۷۸ در مجموع ۱۳/۸ میلیارد نخ بود که با ظرفیت اسمی آنها (۳۱ میلیارد نخ) و نیاز داخل که ۵۵ میلیارد نخ برآورد می‌شود فاصله زیادی داشت (جدول ۳). روند تولید تا سال ۱۳۸۲ نزولی بود، اما با به ثمر رسیدن تولید مشارکتی با دو شرکت «BAT» و «GTI» که بیشترین سهم را در بازار مصرف ایران داشته و پیش از این بیشترین سهم واردات رسمی و قاچاق سیگار به کشور را دارا بودند، میزان تولید با رشد ۷۳/۷ درصدی از ۱۲/۲ میلیارد نخ به ۲۱/۲ میلیارد نخ در سال ۱۳۸۳ رسید و میانگین رشد تولید طی سال‌های برنامه سوم توسعه ۱/۱ درصد بود. بررسی قوانین بودجه طی سال‌های برنامه سوم (۱۳۷۹-۱۳۸۳) نشان می‌دهد که قانون‌گذار به‌جای متمرکز شدن بر افزایش ریسک قاچاق به تدریج ممنوعیت ورود سیگار به‌عنوان کالایی غیرضرور را حذف کرده و با دادن مجوز واردات و اخذ عوارض به‌ازای واردات آن و نیز افزایش تولید در داخل، سعی بر کاهش میزان واردات قاچاق سیگار به کشور داشته است. در دو سال اول برنامه چهارم نیز همین



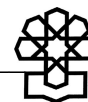
سیاست دنبال شد و در سال ۱۳۸۵ مذاکراتی با کمپانی ژاپنی «JTC» که محصولات وینستون را تولید می‌کند و کمپانی «BAT» تولیدکننده سیگار «کنت» و «مونتانا» و «KT&J» و کمپانی «CTI» تولیدکننده سیگار «مگنا» انجام شد و همان‌گونه که پیش‌بینی شده بود در سال ۱۳۸۶ تولید سیگار «مونتانا» در کشور آغاز شد. همچنین در سال ۱۳۸۵ برای کاهش سهم واردات، ۵ مجوز عاملیت تولید سیگار به بخش خصوصی داده شد و هریک برای تولید ۳ میلیارد نخ سیگار در سال مجوز دریافت کردند.

گفتنی است در راستای اجرای ماده (۳۱) قانون برنامه سوم مبنی بر لغو انحصارات، لایحه لغو انحصار دخانیات در سال ۱۳۸۱ به تصویب هیئت وزیران رسید و برای تصویب تقدیم مجلس شد. پس از بررسی این لایحه در کمیسیون‌های تخصصی که به موجب آن تأسیس صنایع آماده‌سازی و تولید محصولات دخانیات توسط بخش‌های غیردولتی مجاز دانسته شده بود و شرکت دخانیات موظف به واگذاری کارخانه‌های خود در مناطق مختلف کشور به بخش خصوصی می‌شد در مردادماه ۱۳۸۲ در صحن علنی مطرح و کلیات آن به تصویب نرسید.

۴-۱-۲. صنعت نوشابه‌سازی

«نوشابه‌های گازدار نوشابه‌هایی هستند که از اختلاط آب قابل شرب، گاز کربنیک، عصاره، شکر یا سایر شیرین‌کننده‌های طبیعی، مواد افزودنی مجاز و مواد نگهدارنده با نسبت‌های مشخص تشکیل شده باشد».^۱ صنعت نوشابه با سابقه‌ای بیش از ۵۰ سال و حضور بیش از ۱۳۲ واحد تولیدی و ظرفیت اسمی ۴/۳ میلیارد لیتر در سال نوشابه‌های گازدار غیرالکلی (در صورت عدم راهیابی به بازارهای جهانی و صادرات آن، سهم سرانه هر ایرانی ۱۶۸ لیتر در روز) در سطح کشور فعال است. تعداد محدودی از این واحدها تحت لیسانس بوده و مابقی به صورت مستقل عمل می‌کنند و مالکیت عمده آنها با بخش خصوصی (۷۶ درصد) است. در حال حاضر واحدهای موجود به طور میانگین با ۵۶ درصد ظرفیت اسمی خود تولید می‌کنند. طی سال‌های برنامه سوم میانگین نرخ رشد این صنعت سالیانه ۹/۳۵ درصد بود که در دو سال اول برنامه چهارم به ۵/۳ درصد رسید که از دلایل آن به تبلیغات منفی صورت گرفته در مورد مضرات مصرف این محصول و دستورالعمل دولت مبنی بر عدم عرضه آن در اماکن و رستوران‌های دولتی می‌توان اشاره کرد. این صنعت علاوه بر مشکلاتی که گریبانگیر اکثر صنایع کشور است (از قبیل کمبود نقدینگی، مشکلات کارگری، فرسوده بودن تجهیزات و ماشین‌آلات کارخانجات قدیمی و...) با مشکلاتی همانند افزایش قیمت شکر در بازارهای جهانی و استقرار برخی کارخانجات در محدوده شهری و مشکلات زیست‌محیطی آنها مواجه است.

۱. تقی جامه بزرگ و سیدذبیح‌الله پسته‌ای، «وضعیت صنایع نوشابه‌سازی کشور»، دفتر صنایع غیرفلزی، وزارت صنایع و معادن، سال ۱۳۸۶.



جدول ۳. آمار تولید محصولات منتخب صنایع غذایی، آشامیدنی و دخانیات طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۴

نام محصول	واحد سنجش	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
روغن نباتی	هزار تن	۹۷۴/۵	۱۱۵۶/۲	۱۱۴۶/۶	۱۱۷۲/۳	۱۲۸۴/۵	۱۲۳۶	۴/۸	۱۴۲۳/۳۰	۱۵۲۹	۱۱/۲
قند و شکر	هزار تن	۸۸۳	۷۳۶	۸۳۸	۱۱۸۵	۱۲۵۹	۱۱۹۳	۱۰/۱	۱۲۳۸/۸	۱۲۵۶/۸	۲/۶
سیگار	میلیون نخ	۲۰۰۸۱	۱۳۸۰۰	۱۳۳۶۳	۱۲۷۰۰	۱۲۲۰۰	۲۱۲۰۰	۱/۱	۲۳۷۰۰	۲۵۰۰۰	۳/۳
نوشابه	میلیون لیتر	۱۳۴۳	۱۳۸۴	۱۴۴۳	۱۴۵۰	۱۴۶۸	۲۱۰۰	۹/۳۵	۲۳۰۰	۲۴۰۰	۶/۹

مأخذ: خلاصه گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاع‌رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.

۲-۲. صنایع نساجی، پوشاک و چرم

صنایع نساجی به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین صنایع کشور، نقش مهمی در فعالیت‌های صنعتی کشور داشته و به دلایل مختلف و از جمله واردات بی‌رویه و قاچاق منسوجات به داخل کشور، فرسودگی ماشین‌آلات و تجهیزات، مازاد نیروی کار، کمبود نقدینگی، مشکل تأمین مواد اولیه و فروش، خالی ماندن ظرفیت‌ها و کیفیت پایین محصولات تولیدی، دچار رکود و بحران شده است. برای خروج این صنایع از بحران و وضعیت به‌وجود آمده، قانون حمایت از بازسازی و نوسازی صنایع نساجی به تصویب مجلس رسید و برای اجرا در تاریخ ۱۳۸۰/۸/۹ به دولت ابلاغ شد. دفتر صنایع نساجی وزارت صنایع و معادن با بررسی و تعیین فهرست کارخانه‌های دچار مشکل و بحران، تعدادی از آنها را ورشکسته اعلام کرد و در تعدادی دیگر، تعدیل نیروی انسانی و اعطای تسهیلات برای بازسازی و نوسازی آنها را مورد توجه قرار داد. از سال ۱۳۸۵ آمار تولید بسیاری از محصولات صنایع نساجی در عملکرد تفصیلی بخش ارائه نمی‌شود. مقایسه آمارهای مربوط به سال ۱۳۸۴ با آمار سال پایانی برنامه سوم توسعه نشان می‌دهد که در میزان تولید بسیاری از محصولات این صنعت، تغییر چندانی حاصل نشده است و در محصولاتی نظیر الیاف اکریلیک، الیاف و تاپس پلی‌استر و نخ نایلون که ماده اولیه صنایع پایین‌دستی را تأمین می‌کنند و آمار آن در سال ۱۳۸۵ نیز ارائه شده، کاهش تولید بسیار چشمگیر و به‌ترتیب ۴۲/۶-، ۱۴/۵- و ۴۴- درصد بوده و نشان‌دهنده وضعیت نامطلوب این صنعت و روند بحرانی آن است.

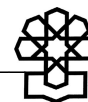


جدول ۴. آمار تولید محصولات منتخب صنایع نساجی طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۴

نام محصول	واحد سنجش	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
الیاف اکریلیک	تن	۱۷۳۲۲	۱۸۷۹۰	۳۲۹۹۱	۳۴۹۶۳	۴۵۳۳۱	۴۵۹۰۸	۲۵	۴۸۷۷۵	۲۸۰۰۰	-۲۲
نخ پلی‌استر	تن	۱۹۶۹۷	۱۸۳۸۰	۱۶۶۰۹	۱۶۵۲۶	۱۶۲۹۷	۱۸۹۷۸	۰/۸	۱۸۴۱۷	م.ن	—
تاپس اکریلیک	تن	۳۲۵۲	۵۰۴۲	۳۱۹۹	۴۴۶۲	م.ن	م.ن	—	م.ن	م.ن	—
الیاف و تاپس پلی‌استر	تن	۳۴۱۰۸	۳۵۷۴۲	۳۱۵۶۰	۳۶۰۱۸	۳۴۹۳۵	۳۳۲۵۶	-۱/۷	۳۳۰۹۵	۲۸۳۰۰	-۷/۷
پارچه پنبه و الیاف مصنوعی	میلیون مترمربع	۸۵۷	۸۶۰	۹۱۱	۹۲۹/۳	۹۴۰/۴	۹۴۵/۳	۲/۴	۹۴۷/۷	م.ن	—
پارچه فاستونی	هزار مترمربع	۴۰۰	۴۱۵۰۰	۴۴۴۰۵	۴۴۶۸۵/۳	۴۵۱۱۰/۴	۴۵۳۸۳	۲/۲۶	۴۵۵۴۷/۹	م.ن	—
فرش ماشینی	میلیون مترمربع	۳۴	۳۶	۳۶	۳۸	۳۹	۳۹/۵	۲/۳	۳۹/۷	م.ن	—
موکت نمدی و تافتینگ	میلیون مترمربع	۷۷	۷۷	۸۱	۸۳	۸۴	۸۴/۱	۲/۲	۸۴/۵	م.ن	—
نخ نایلون (الیاف فیلامنت نایلون)	تن	۲۳۲۷۴	۱۹۴۷۱	۱۷۴۷۰	۱۹۰۸۵	۱۷۷۲۷	۱۷۴۲۲	-۲/۷	۹۳۵۵	۹۸۰۰	-۲۵
پتو (مینگ و غیرمینگ)	هزار تخته	۱۱۰۰۰	۱۰۸۳۰	۱۰۶۹۳	۱۱۱۶۹	۱۱۳۵۲	۱۱۳۵۴/۸	۱/۲	۱۱۴۰۱/۴	م.ن	—
نخ پنبه و الیاف مصنوعی	هزار تن	۱۸۱/۷	۱۸۲/۳	۱۸۹/۶	۱۹۵/۵	۱۹۹/۵	۲۰۰/۴	۲/۳	۲۰۱/۲	م.ن	—
کونی و چتایی پلی پروپیلن	تن	۷۷۰۰۰	۷۹۱۰۹	۸۲۲۷۴	۸۵۰۳۹	۸۶۵۹۰	۸۷۳۷۶	۲/۵	۸۷۶۶۸	م.ن	—
نخ هایبالک	تن	۲۴۵۷۳	۲۸۱۱۳	۲۸۳۹۴	۲۹۵۱۱	۳۰۰۹۹	۳۰۲۸۳	۱/۹	۳۰۳۸۷	م.ن	—

مأخذ: خلاصه گزارش عملکرد صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاعات نساجی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.

م.ن: موجود نیست.



۲-۳. صنایع چوب و کاغذ

صنایع چوب و کاغذ از جمله صناعی است که از گستردگی زیادی به صورت صنف و صنعت در سطح کشور برخوردار و دارای امکانات بالفعل و بالقوه فراوانی است. گستردگی آن از منابع طبیعی و جنگلداری شروع شده و به کارخانجات بزرگی نظیر چوب و کاغذ و تولید انواع کاغذ مانند کاغذ تحریر، کاغذ روزنامه، کاغذ بهداشتی، مقوا و کارتن تا تولید تخته، فیبر، نئوپان، تخته لایه و روکش و صنایع چوب و مبلمان ختم می شود. این طیف وسیع به همراه نیاز روزافزون به محصولات آنها نشانگر اهمیت بالای این صنعت است. بررسی آمار ارائه شده نشان می دهد که تولیدات این گروه از صنایع طی سال های برنامه سوم توسعه همگی روندی روبه رشد داشته که از دلایل آن می توان به افزایش قیمت جهانی کاغذ و افزایش تقاضا برای استفاده از کاغذ داخلی و پر شدن ظرفیت های خالی تولید، افزایش تولیدات صنعتی و به تبع آن نیاز بیشتر به کارتن برای بسته بندی، راه اندازی خطوط جدید تولید نئوپان و فیبر اشاره کرد. در سال آغازین برنامه چهارم (سال ۱۳۸۴) تولید کاغذ و فیبر به روند روبه رشد خود ادامه داد. اما تولید کارتن و نئوپان اندکی کاهش یافت.

جدول ۵. آمار تولیدات منتخب صنایع چوب و کاغذ طی سال های ۱۳۷۹-۱۳۸۴

نام محصول	واحد سنجش	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
کارتن	هزار تن	۳۴۰/۴	۳۷۴/۸	۲۹۰/۶	۳۲۶/۵	۳۷۳	۳۸۹/۴	۲/۷	۳۷۵/۴	م.ن	—
انواع کاغذ	هزار تن	۳۶۶/۴	۳۹۶	۴۰۵/۲	۳۹۶/۱	۴۰۷/۳	۴۴۴/۷	۳/۹	۴۸۶/۶	۴۶۱/۶	۱/۸
نئوپان	هزار مترمکعب	م.ن	۳۸۲/۴	۴۵۱/۴	۴۸۵	۴۹۹/۷	۵۸۹/۴	۱۱/۴*	۵۸۰/۱	م.ن	—
فیبر	هزار مترمکعب	م.ن	۲۳/۵	۲۳/۶	۲۲/۵	۲۲/۴	۴۹/۳	۲۰/۳۵*	۶۳/۵	م.ن	—

مأخذ: خلاصه گزارش عملکرد صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاعات رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال های مختلف.

* میانگین چهارساله محاسبه شده است.

م.ن: موجود نیست.

۲-۴. صنایع شیمیایی و دارویی

این صنایع شامل کارخانجات و بنگاه های تولیدی است که دارو، مواد بهداشتی، مواد ضد عفونی کننده، لاستیک و پلاستیک، رنگ های ساختمانی و صنعتی، پاک کننده های جامد و مایع، فراورده های نفتی، روغن موتور و سموم دفع آفات نباتی تولید می کنند.



۱-۴-۲. صنعت تایر

«تولید تایر در ایران قدمتی حدود نیم قرن دارد. اولین کارخانه تایر در ایران در سال ۱۳۴۱ آغاز به کار کرد. در حال حاضر ۹ واحد صنعتی در زمینه صنایع تایر و تیوپ خودرو و دو واحد نیز در زمینه تولید تایر و تیوپ دوچرخه و موتور سیکلت فعالیت دارند. با توجه به اینکه عمده مواد مصرفی این صنعت در داخل تولید می شود، کشور ما از لحاظ خوداتکایی در این صنعت به حداکثر میزان ممکن دست یافته است. با وجود تلاش های صورت گرفته، این صنعت با مشکلاتی از جمله فاصله تکنولوژیکی با رقیبان، عدم دستیابی به نام تجاری معتبر جهانی، پایین بودن مقیاس تولید و عدم استفاده از صرفه های مقیاس و نداشتن ثبات کیفی مواد اولیه داخلی و نوسان قیمت آنها مواجه است»^۱. تولید لاستیک خودرو به تبع رشد تولید خودرو در کشور و افزایش تقاضا، طی سال های برنامه سوم به طور میانگین سالیانه رشد ۶/۱ درصدی داشت که در دو سال اول برنامه چهارم به دلیل مشکل مالی و رکود یکی از کارخانجات تیرسازی، رشد چندانی نداشت و میزان تولید آن در سال ۱۳۸۵، معادل میزان تولید سال پایانی برنامه سوم توسعه بود (جدول ۶).

۲-۴-۲. پودر شوینده

«صنعت پودر شوینده در سال ۱۳۳۸ در ایران پایه گذاری شد و در حال حاضر ۱۱ کارخانه به تولید این محصول در دو گروه پودر دست و پودر ماشین می پردازند. با وجود این که پودر شوینده دارای استاندارد اجباری است و بر کیفیت آن نظارت می شود اما هنوز نشانه هایی از نامرغوبی در پودرهای تولیدی مشاهده می شود. با توجه به تأمین مواد اولیه آن با قیمت یارانه ای از سوی دولت، صادرات آن مشروط به برقراری سهمیه از سوی وزارت صنایع و معادن و انجام تعهد توزیع داخل برای هر واحد تولیدی است»^۲. طی سال های برنامه سوم، تولید این محصول به طور میانگین رشد سالیانه ۱۰/۳۵ درصدی داشت و با توجه به رشد جمعیت و تقاضای روزافزون این محصول و بازار بالقوه ایجاد شده در کشورهای تازه استقلال یافته، روند روبه رشد تولید آن در دو سال اول برنامه چهارم نیز ادامه یافت و به طور میانگین در این دو سال به ۱۰/۷ درصد رسید. این صنعت با مشکل بالا رفتن هزینه های تولید و مواد اولیه و عدم رشد متناسب قیمت محصول در مقایسه با آن و مشکل کمبود نقدینگی ناشی از عدم پرداخت به موقع یارانه ها از سوی دولت دست به گریبان بود که با آزادسازی قیمت این مشکلات رفع شد.

۱. «وضعیت صنایع تایر و تیوپ کشور و چشم انداز بیست ساله آن»، دفتر صنایع غیرفلزی، وزارت صنایع و معادن، سال ۱۳۸۵.

۲. «وضعیت صنعت پودر شوینده»، دفتر صنایع غیرفلزی، وزارت صنایع و معادن، سال ۱۳۸۳.



۳-۴-۲. صنعت دارو

«پس از آنکه در سال ۱۳۳۶ دانشکده داروسازی دانشگاه تهران از دانشکده پزشکی جدا شد و به‌طور مستقل آغاز به‌کار کرد، گام جدی برای ایجاد صنعت داروسازی در کشور برداشته شد و به‌تدریج و با سرمایه‌گذاری خارجی، کارخانه‌های مختلف داروسازی در کشور ایجاد شد. در زمان پیروزی انقلاب اسلامی ۸۵ درصد داروهای مصرفی از خارج وارد می‌شد و در مورد ۱۵ درصد باقیمانده، ۸۰ درصد تحت لیسانس در کشور تولید شده یا توسط کمپانی‌های خارجی فرمولاسیون می‌شد. پس از پیروزی انقلاب و پیگیری سیاست خودکفایی، صنایع داروسازی از رشد چشمگیری برخوردار شد و در حال حاضر با فعالیت ۵۲ واحد تولید دارو در کشور تولیدات آنها ۹۷/۵ درصد نیاز داخل را پوشش می‌دهد. این صنعت با ایجاد صنایع پایین‌دستی (تولید مواد اولیه) و برخورداری از فناوری روز دنیا و بهینه‌سازی ماشین‌آلات می‌تواند به راه خود ادامه دهد».^۱ بررسی میزان تولید انواع دارو طی سال‌های برنامه سوم نشان می‌دهد به‌طور میانگین تولید آن سالیانه از رشد ۸/۸ درصدی برخوردار شد و در دو سال اول برنامه چهارم به ۱۰/۷۵ درصد رسید که رشد سال ۱۳۸۵ به میزان ۱۷ درصد، رشد چشمگیری بود.

۴-۴-۲. روغن موتور صنعتی

تولید این محصول طی سال‌های برنامه سوم به‌طور میانگین سالیانه ۱۱/۷۷ درصد بود. به‌دلیل موجود نبودن آمار مربوط به سال ۱۳۸۵ امکان محاسبه میانگین نرخ رشد آن در دو سال اول برنامه امکان‌پذیر نشد. میزان رشد تولید این محصول در سال اول برنامه چهارم در مقایسه با سال ۱۳۸۳ به ۷/۸ درصد رسید.

جدول ۶. آمار تولید محصولات منتخب صنایع شیمیایی و دارویی طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۴

نام محصول	واحد سنجش	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
لاستیک خودرو	هزار تن	۱۵۲/۱	۱۶۲/۶	۱۷۲/۹	۱۸۰/۴	۱۸۸/۶	۲۰۴/۸	۶/۱	۲۰۰/۳	۲۰۴/۳	-۰/۱
روغن موتور صنعتی تصفیه اول	هزار تن	۱۵۸/۷	۱۶۱/۸	۱۵۳	۱۷۰/۷	۲۲۵	۲۷۶/۸	۱۱/۷۷	۲۹۸/۴	م.ن	—
پودر شوینده	هزار تن	۲۹۷/۵	۳۵۲/۵	۳۶۸/۱	۴۲۱/۸	۴۵۰/۱	۴۸۶/۸	۱۰/۳۵	۵۶۲	۶۲۲/۱	۱۳
انواع دارو	میلیون عدد	۱۶۵۴۶/۶	۱۹۹۴۲/۵	۲۱۲۴۲/۴	۲۱۵۵۸	۲۳۵۷۰	۲۵۲۶۸	۸/۸	۲۶۴۱۰	۳۰۸۸۱	۱۰/۵

مأخذ: خلاصه گزارش عملکرد صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاعات رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.

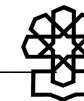
۱. فرخ اردوان، «بررسی وضعیت صنعت دارو در ایران»، دفتر صنایع غیرفلزی، وزارت صنایع و معادن، ۱۳۸۲.



۵-۲. صنایع خودرو و موتور محرکه

صنعت خودرو به عنوان یکی از صنایعی که همواره مورد توجه وزارت صنایع و معادن قرار داشته از افت و خیزهای زیادی طی ۳۹ سال فعالیت در عرصه صنعت کشور برخوردار بوده است. تولید خودرو در کشور با تأسیس شرکت ایران ناسیونال با تولید ۵۱ دستگاه پیکان در سال ۱۳۴۵ شروع شد و تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۶ میزان تولید و تعداد خودروسازان کشور پیوسته در حال افزایش بود و در سال ۱۳۵۶ به ۲۲۰ هزار دستگاه خودرو رسید. در سال‌های پس از آن و تا سال ۱۳۶۸ حجم تولید خودرو، دستخوش نوسانات بسیاری شد به طوری که در سال ۱۳۶۸ حجم کل تولید خودرو سواری در کشور به ۱۷ هزار دستگاه رسید. با تصویب قانون موسوم به قانون حمایت از صنعت خودرو، سرمایه‌گذاری در این صنعت جان تازه‌ای به خود گرفت و به یمن بازار انحصاری، در سال ۱۳۷۹ رکورد آمار میزان تولید سال ۱۳۵۶ که تا آن زمان باقی بود، شکسته شد و به ۲۴۹ هزار دستگاه رسید. طی سال‌های برنامه سوم این روند رو به رشد ادامه یافت به طوری که با میانگین رشد سالیانه ۳۳ درصد، در سال پایانی برنامه سوم میزان تولید انواع خودرو سواری به ۷۹۲ هزار دستگاه رسید. طی دو سال اول برنامه چهارم میزان تولید انواع سواری با میانگین نرخ رشد ۱۶/۶ درصد مواجه شد و میزان تولید به ۱۰۶۷/۸ هزار دستگاه رسید (جدول ۷). بیشترین نرخ رشد محصول طی سال‌های برنامه سوم مربوط به انواع کامیون و کامیونت (با نرخ رشد ۵۰ درصد) و بیشترین میزان کاهش مربوط به تولید واگن (با کاهش ۲۲ درصدی) بود. با توجه به عدم ارائه گزارش درباره بسیاری محصولات طی دو سال اول برنامه چهارم توسعه این مقایسه امکان‌پذیر نشد اما رشد میزان تولید وانت با نرخ رشد ۴۸ درصد، رشد بالایی بود.

هر چند صنایع خودروسازی کشور با نرخ رشد بالا، اهمیت بیشتری در ساختار صنعتی کشور داشته‌اند، اما مسائلی از قبیل عدم دسترسی به صرفه‌های مقیاس (براساس مطالعات اقتصادی حداقل میزان تولید برای دستیابی به صرفه مقیاس برای کارخانه فعال در عرصه صنعت خودروسازی تولید یک میلیون دستگاه خودرو است)، کیفیت نامطلوب، هزینه تمام شده بالا، اشباع تدریجی بازار داخلی، مصرف بالای سوخت و آلودگی‌های زیست‌محیطی ناشی از آن، نداشتن نشان تجاری (برند) داخلی و تکنولوژی قدیمی از جمله مشکلات این صنعت است. در شرایطی که دنیا ادغام‌های بزرگ خودروسازان را تجربه می‌کند، روی آوردن به پلتفرم مشترک به منظور کاهش هزینه‌ها و قیمت تمام شده خودرو، افزایش کیفیت خودروها و رعایت حقوق مصرف‌کنندگان، کاهش میزان مصرف سوخت، افزایش مراکز خدمات پس از فروش و ارتقای عملکرد آنها، تولید موتورهای پایه گازسوز و خودروهای دیزلی با سوخت نفت گاز (که در صورت اصلاح سوخت پالایشگاه‌ها و کاهش گوگرد موجود در گازوئیل، هم آلودگی کمتر و هم راندمان بالاتری دارد)، از جمله راهکارهای بهبود وضعیت صنعت خودروسازی کشور است.



جدول ۷. آمار تولید محصولات منتخب صنایع خودرو و نیروی محرکه

ردیف	نام محصول	واحد سنجش	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
۱	انواع سواری	هزار دستگاه	۱۸۷/۸	۲۴۹/۱	۳۲۱/۳	۴۶۲	۶۶۰/۹	۷۹۱/۹	۳۳/۳	۹۷۰/۹	۱۰۷۶/۸	۱۶/۶
۲	خودرو دو دیفرانسیل	دستگاه	۴۸۹۳	۳۹۲۹	۵۰۹۳	۶۵۸۶	۷۲۷۳	۶۰۷۷	۴/۴	۳۸۲۲	۴۹۰۱	-۱۰/۲
۳	انواع مینی بوس	دستگاه	۹۲۸	۲۹۰۶	۱۰۱۵	۱۰۸۳	۵۳۷	۱۰۱۲	۱/۷	م.ن	م.ن	-
۴	انواع اتوبوس	دستگاه	۳۸۶۰	۲۴۶۸	۱۱۷۸	۴۱۲۳	۴۵۷۱	۴۳۳۲	۲/۳	م.ن	م.ن	-
۵	انواع کامیون و کامیونت	دستگاه	۳۹۸۵	۴۴۴۲	۶۲۳۵	۷۲۲۸	۱۴۴۶۴	۳۰۷۱۵	۵۰	م.ن	م.ن	-
۶	انواع وانت	دستگاه	۳۸۳۵۳	۳۴۲۰۰	۴۳۵۷۵	۵۰۴۱۰	۶۴۶۶۷	۶۹۱۲۳	۱۲/۵	۱۲۵۲۰۰	۱۵۳۰۰۰	۴۸/۷
۷	انواع واگن	دستگاه	۵۱۷	۲۶۳	۳۸۹	۳۹۱	۴۵۳	۱۴۸	-۲۲/۱	م.ن	م.ن	-
۸	گیربکس	عدد	۱۵۴۴۴۱	۱۸۱۵۹۱	۲۴۷۲۷۴	۲۲۶۴۹۰	۲۹۶۷۹۸	۲۸۹۵۴۶	۱۳/۴	م.ن	م.ن	-
۹	رادیاتور خودرو	تن	۳۴۲۳	۴۰۲۲	۴۲۱۶	۳۵۶۷	۳۷۷۵	۳۹۷۴	۳	م.ن	م.ن	-
۱۰	موتورهای دیزلی خودرو	دستگاه	۵۱۰۸	۵۱۵۲	۵۰۸۰	۵۰۶۲	۹۶۷۰	۱۱۷۰۳	۱۸	م.ن	م.ن	-
۱۱	موتورهای بنزینی خودرو	دستگاه	۶۵۶۱۰	۸۵۱۲۲	۱۱۷۲۲۲	۱۷۱۳۱۶	۲۷۰۷۲۲	۳۰۷۰۵۷	۳۶	م.ن	م.ن	-
۱۲	ماشین آلات راهسازی	دستگاه	۴۴۹	۳۷۶	۵۳۱	۶۵۲	۱۱۸۷	۱۳۰۰	۲۳/۷	م.ن	م.ن	-
۱۳	انواع کمباین	دستگاه	۲۹۳	۳۳۵	۳۴۶	۴۰۲	۴۹۰	۵۱۳	۱۱/۸	م.ن	م.ن	-
۱۴	انواع تراکتور	دستگاه	۵۰۰۱	۸۱۴۱	۱۲۰۰۴	۱۴۰۱۴	۱۵۰۰۵	۱۷۰۲۰	۲۷/۷	م.ن	م.ن	-

مأخذ: گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاع رسانی، وزارت صنایع و معادن، سالهای مختلف.

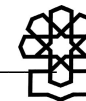


۶-۲. صنایع ماشین‌سازی و ساخت تجهیزات

ماشین‌آلات به‌عنوان مهم‌ترین عامل تولید، نقش برجسته‌ای در رقابت‌پذیری و کیفیت محصولات صنایع مختلف برعهده دارند. بنابراین صنعت ماشین‌سازی و ساخت تجهیزات یکی از صنایع مهم کشور و با ارزش افزوده بالا محسوب می‌شود که بی‌توجهی به آن، ضمن ایجاد فاصله و شکاف بیشتر بین صنایع موجود با صنایع مشابه در سطح بین‌المللی، باعث وابستگی هرچه بیشتر کشور به خارج می‌شود. صنایع بزرگی نظیر ماشین‌سازی اراک، ماشین‌سازی تبریز، موتورهای الکتریکی جوی، مجتمع صنعتی اسفراين از جمله شرکت‌های زیرمجموعه سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران هستند که در این عرصه فعالند. بررسی آمار تولید محصولات منتخب این صنعت طی سال‌های برنامه سوم نشان می‌دهد که به‌جز تولید الکتروموتور و قطعات ریخته‌گری و آهنگری که به‌ترتیب رشد سالیانه ۱۵/۵ و ۵/۲ درصدی داشتند، بقیه صنایع فعال در این حوزه با کاهش تولیدات مواجه شدند و صنعت ماشین‌سازی و ساخت تجهیزات کاهش سالیانه ۵/۵- درصدی داشت. متأسفانه آمار محصولات منتخب این صنعت در دو سال اول برنامه چهارم در عملکرد تفصیلی وزارت صنایع و معادن ارائه نشد تا روند تولیدات آن مورد بررسی قرار گیرد. با وجود این، بررسی‌ها نشان می‌دهد که در این صنعت توان بالقوه و بالایی از نظر منابع انسانی، سخت‌افزاری و سرمایه‌ای فراهم شده است؛ ولی استفاده خوبی از آن نمی‌شود.

موتور محرکه این صنعت، یعنی تقاضا و بازار مناسب در کشور ما به‌خوبی عمل نمی‌کند و میل به خرید خارج همچنان در بسیاری از عرصه‌ها به چشم می‌خورد. واردات ماشین‌آلات و تجهیزاتی که توان ساخت آنها در داخل وجود دارد و نیز ورود ماشین‌ابزارهای مستعمل از دیگر کشورها نیز بر مشکلات این صنعت افزوده است. باید توجه داشت که بنیادی‌ترین کار برای توسعه صنعتی، تمرکز بر صنعت ماشین‌سازی است. درواقع توسعه صنعتی یک فرایند تکاملی است که حلقه اول آن یادگیری نحوه بهره‌برداری از تجهیزات صنعتی است. حلقه‌های دیگر این زنجیره به‌ترتیب، یادگیری تعمیر و نگهداری، کپی‌سازی و سپس آمیختن تجارب به فرایند کپی‌سازی و ارتقای سیستم موجود است. حلقه آخر، دستیابی به دانش فنی و فناوری است که آغاز مرحله صنعتی شدن است. تمامی این مراحل در کشور طی شده و در آغاز توانایی تدوین فناوری است؛ یعنی رسیدن به این توانایی که فناوری دیگران را به کشور انتقال دهیم، بومی‌سازی کنیم و در آن تغییرات ایجاد کنیم. بنابراین در صورتی که با اجرای قوانین مصوب نظیر قانون حداکثر استفاده از توان داخل، قانون مناقصات و ماده (۶۸) برنامه سوم^۱ و ایجاد تقاضا و بازار مناسب از این توان بالقوه استفاده شود، شکوفایی و رشد این صنعت مهم و استراتژیک کشور را به دنبال خواهد داشت و در غیر این صورت، شکاف تکنولوژیک صنایع داخلی با صنایع مشابه خارجی بیشتر شده و همچنان به واردات و خرید تکنولوژی از خارج وابسته خواهد ماند.

۱. به وزارت صنایع و معادن اجازه داده می‌شود از محل منابع داخلی و در قالب وجوه اداره شده نزد بانک‌ها نسبت به تأمین تسهیلات اعتباری برای ارتقای سطح طراحی، مهندسی، ساخت تجهیزات و نمونه‌سازی ماشین‌آلات اقدام کند.



جدول ۸. آمار تولید محصولات منتخب صنایع ماشین‌سازی و ساخت تجهیزات

نام محصول	واحد سنجش	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴
ماشین‌سازی و ساخت تجهیزات	تن	۵۳۴۶۵	۸۰۳۸۲	۷۸۰۵۶	۵۳۶۹۴	۴۲۶۳۵	-۵/۵	م.ن
ماشین ابزار	دستگاه	۲۱۴۵	۲۳۹۷	۲۳۲۱	۲۸۵۹	۱۹۰۱	-۳	م.ن
انواع بلبرینگ	هزار عدد	۲۳۴۴	۴۴۴۶	۳۵۱۶	۲۷۳۰	۲۳۴۰	-۰/۰۴	م.ن
دکل‌های انتقال نیرو	تن	۳۵۱۴۰	۳۰۶۲۸	۳۲۳۱۲	۲۵۹۰۰	۲۵۲۲۲	-۸	م.ن
قطعات ریخته‌گری و آهن‌گری	تن	۲۲۸۶۲	۳۹۳۰۰	۳۳۱۰۲	۳۴۲۶۶	۲۷۹۵۹	۵/۲	م.ن
الکتروموتور	هزار عدد	۲۰۹۳	۲۴۰۴	۲۵۵۶	۳۰۰۶,۳	۴۲۷۹,۲	۱۵/۵	م.ن

مأخذ: گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاع‌رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.

م.ن: موجود نیست.



۲-۷. صنایع تولیدکننده محصولات برقی و خانگی

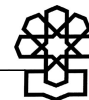
«صنعت لوازم خانگی در ایران از سابقه به نسبت طولانی برخوردار است و از سال‌های گذشته تاکنون بخش عمده‌ای از نیاز داخلی به انواع لوازم خانگی را تأمین کرده و از خروج مقادیر قابل توجهی ارز از کشور جلوگیری کرده است. با این وجود این صنعت به‌طور مستقیم ارزآور نبوده و صادرات این صنعت به خارج از کشور بسیار محدود است.

با وجود اینکه صنعت لوازم خانگی از صنایع مهم با حجم سرمایه‌گذاری بالاست و سرمایه‌گذاری انجام شده در این صنعت رقم قابل توجهی است؛ ولی اغلب محصولات تولیدی این صنعت در داخل کشور از نظر تکنولوژی، شکل ظاهری، توجه به سلیقه مشتریان و... فاصله زیادی با صنعت روز دنیا داشته و حتی خطوطی که به‌تازگی راه‌اندازی شده‌اند نیز بعضاً محصولات از رده خارج کارخانجات خارجی را تولید می‌کنند.

این صنعت از نظر اشتغال مستقیم و غیرمستقیم دارای اهمیت بوده و علاوه بر نیروی کاری که به‌طور مستقیم در کارخانه‌های تولیدی این صنعت فعالند، تعداد زیادی نیز به‌عنوان نیروی کار خدماتی در امر خرید و فروش، تعمیر لوازم خانگی به فروش رسیده و نیز تولید مواد و قطعات مورد نیاز صنعت مشغول به فعالیت هستند. محصولات تولیدی این صنعت کاربرد خانگی، اداری و تجاری داشته که سهم خانگی آن بسیار بالاست. پیش‌بینی می‌شود جامعه ایران از نظر تقاضای لوازم خانگی از دو جنبه با رشد شدیدی روبه‌رو شود. ساختار جمعیتی ایران بسیار جوان است و رشد تعداد خانوارها، موجب افزایش تقاضای انواع لوازم خانگی خواهد شد. از سوی دیگر تبدیل جامعه ایران به یک جامعه مصرف‌گرا، رشد درجه رفاه نسبی خانوارها و پایین بودن نسبی بهره‌مندی خانوارها از اغلب لوازم خانگی نیز به این امر دامن خواهد زد.^۱

بررسی آمار تولید محصولات منتخب لوازم خانگی طی سال‌های برنامه سوم توسعه نشان می‌دهد که در برخی از صنایع لوازم خانگی نظیر تولید بخاری گازی، آبگرمکن گازی و کولر آبی به دلیل رشد تعداد خانوار و تقاضای روبه‌رشد و نیز استفاده از حجم بالایی از قطعات تولید داخل و حرکت به‌سوی بومی‌سازی کامل در این صنایع و توان رقابت با محصول مشابه خارجی به‌ترتیب رشد سالیانه ۱۴/۵، ۱۲/۶ و ۱۱ درصدی را تجربه کردند. همچنین در زمینه تولید مانیتور و حرکت به سمت انتقال ارزش افزوده ناشی از سرهم کردن قطعات منفصله (اسمبل) توفیق خوبی در سال‌های برنامه سوم حاصل شد و این صنعت از رشد بالای سالیانه ۲۲ درصدی برخوردار شد. البته رشد مشاهده شده، ناشی از قیمت مناسب این مانیتورها در مقایسه با نمونه‌های خارجی بوده و به‌تدریج و با ورود مانیتورهای صفحه تخت و LCD از سال ۱۳۸۲ به‌تدریج تولید این محصول با

۱. «صنایع لوازم خانگی»، مجموعه مطالعات راهبردی صنایع ایران، مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران، زمستان ۱۳۸۵.



مشکل مواجه شد به گونه‌ای که در سال ۱۳۸۴ در مقایسه با سال پایانی برنامه سوم کاهش ۱۰/۳- درصدی را تجربه کرد. این موضوع در مورد صنایعی نظیر تولید تلویزیون رنگی نیز رخ داد به گونه‌ای که این صنعت با رشد سالیانه ۸/۵ درصدی در سال‌های برنامه سوم، در دو سال اول برنامه چهارم به طور میانگین سالیانه کاهش ۳/۸ درصدی داشت. تولید ماشین لباسشویی که طی سال‌های برنامه سوم میانگین رشد سالیانه ۳/۹ درصدی داشت در سال اول برنامه چهارم رشد خوبی یافت و به دلیل حرکت به سمت تولید محصولات متنوع، استفاده از نشان تجاری (براند) شرکت‌های معتبر خارجی و تولید بخشی از قطعات از جمله بدنه و قطعات مکانیکی در داخل کشور به لحاظ قیمتی توان رقابت با محصولات خارجی را یافت و رشد ۴۳/۷ درصدی داشت. این موضوع با شدت کمتری در مورد صنایع تولید انواع یخچال و فریزر نیز رخ داد. متأسفانه به دلیل عدم ارائه آمار مورد نیاز درباره سایر صنایع لوازم خانگی امکان بررسی عملکرد آنها میسر نشد.



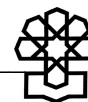
جدول ۹. آمار تولید محصولات منتخب لوازم خانگی طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۴

نام محصول	واحد سنجش	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
لامپ روشنایی	هزار عدد	۱۰۴۰۰۰	۹۹۸۰۰	۱۰۵۳۰۰	۱۰۶۷۰۰	۱۱۱۹۰۰	۱/۸۵	۱۲۸۴۰۰	م.ن	-
تلویزیون رنگی	هزار دستگاه	۹۱۹/۶	۹۴۶	۱۲۳۰	۱۳۳۸	۱۲۷۶	۸/۵	۱۰۵۴/۶	۱۱۸۰/۴	-۳/۸
کولر آبی	هزار دستگاه	۴۱۵/۱	۴۳۲/۳	۴۳۱/۶	۵۷۱/۳	۶۳۰/۷	۱۱	۷۱۰/۹	م.ن	-
ماشین لباسشویی	هزار دستگاه	۲۸۸	۲۹۶	۴۱۱	۳۶۳	۳۳۵/۴	۳/۹	۳۶۷/۶	۶۹۳/۴	۴۳/۷
جاروبرقی	هزار دستگاه	۲۶۲	۱۸۱/۸	۲۱۵	۲۶۱/۷	۱۹۵	-۷/۱	۲۷۳	م.ن	-
انواع یخچال و فریزر	هزار دستگاه	۹۷۳	۹۱۷/۴	۹۷۸/۴	۹۴۶	۷۹۹	-۴/۸	۵۸۷	۹۲۶/۱	۷/۶
بخاری گازی	هزار دستگاه	۲۷۶/۳	۳۰۹/۲	۳۵۵	۴۱۲	۴۷۵	۱۴/۵	۵۰۸/۲	م.ن	۶/۹*
آبگرمکن گازی	هزار دستگاه	۴۱۵/۵	۴۳۱/۴	۴۷۵	۶۰۶	۶۶۸	۱۲/۶	۴۹۷	م.ن	-۲۵/۵*
مانیتور	هزار دستگاه	۳۶۵/۱	۵۹۰/۸	۸۱۸/۱	۹۷۳/۵	۸۰۶/۳	۲۲	۷۲۳	م.ن	-۱۰/۳*

مأخذ: گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاع‌رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.

م.ن: موجود نیست

* در مواردی که آمار سال ۱۳۸۵ موجود نبود به جای محاسبه میانگین نرخ رشد دو سال اول برنامه چهارم، میزان رشد در مقایسه با سال پایانی برنامه سوم محاسبه شده است.



۳. تحول اشتغال در بخش صنعت

بررسی نتایج آمارگیری مرکز آمار ایران بیانگر آن است که طی سال‌های برنامه سوم توسعه، تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی بالای ۱۰ نفر کارکن از ۸۸۲,۷۶۳ نفر به ۱,۰۷۶,۶۹۳ نفر رسید و به‌طور متوسط سالیانه ۴/۰۵ درصد رشد داشت (جدول ۱۰). یعنی در ۵ سال برنامه سوم در مجموع ۱۹۳,۹۳۰ نفر به شاغلان بخش افزوده شده است. بررسی آمار فرصت‌های شغلی ایجاد شده در بخش طی سال‌های برنامه سوم توسعه برحسب پروانه بهره‌برداری (جدول ۱۸)، این رشد را سالیانه ۱۳/۷ درصد و تعداد شغل‌های جدید در بخش را ۴۵۱,۵۷۲ نفر نشان می‌دهد. همچنین بررسی آمار ارائه شده از سوی مرکز آمار، تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی در کارگاه‌های بالای ۱۰ نفر کارکن طی دو سال اول برنامه چهارم را کاهشی نشان داده به‌طوری که در سال ۱۳۸۵ در مقایسه با سال ۱۳۸۳ به میزان ۰/۵ درصد کاهش یافته و از ۱,۰۷۶,۶۹۳ نفر در سال ۱۳۸۳ به ۱,۰۷۱,۳۸۳ نفر در سال ۱۳۸۵ رسید. هر چند بررسی آمار اشتغال ایجاد شده برحسب پروانه بهره‌برداری صادر شده نشان می‌دهد که در دو سال اول برنامه چهارم توسعه میزان اشتغال با کاهش سالیانه ۱/۴ درصدی در مقایسه با سال پایانی برنامه سوم مواجه شد (جدول ۱۸)، اما کل فرصت شغلی ایجاد شده در دو سال اول برنامه چهارم به میزان ۲۴۷,۴۷۴ نفر بود که ۵۵ درصد کل اشتغال ایجاد شده طی سال‌های برنامه سوم توسعه است.

جدول ۱۰. تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی طی سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۵

سال	نوع کارگاه						
	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹
اشتغال	۲۶۶۵۷۸	۲۶۷۱۸۵	۲۶۷۷۷۱	۲۷۶۶۹۳	۲۶۵۳۵۶	۱۸۳۳۳۹	۱۸۸۰۵۹
	۸۰۴۸۰۵*	۷۹۴۶۴۵*	۲۰۸۹۰۹	۲۰۲۰۶۷	۱۸۰۴۴۱	۱۴۴۲۷۶	۱۴۱۳۱۵
			۶۰۰۰۱۳	۶۰۶۶۰۳	۶۰۶۷۴۴	۵۹۳۴۹۱	۵۷۳۳۳۶
جمع	۱۰۷۱۳۸۳	۱۰۶۱۸۳۰	۱۰۷۶۶۹۳	۱۰۸۵۳۶۳	۱۰۶۸۸۴۶	۹۲۱۱۰۶	۹۰۵۶۱۰

مآخذ:

۱. مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی در سال‌های مختلف.
 ۲. سعادت طباطبایی و علی‌اصغر اژدری، «سیاست‌های حمایت از صنایع کوچک در ایران»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، بهار ۱۳۸۷.
- * آمار به تفکیک ارائه نشده است.

بنابراین اختلاف آمار مرکز ایران در مورد شاغلان کارگاه‌های صنعتی با آمار اشتغال ایجاد

شده ناشی از صدور پروانه بهره‌برداری از چند جنبه قابل تفسیر است:

۱. به همان سرعت که فرصت‌های شغلی ایجاد می‌شود به دلیل مشکلات موجود و مناسب



نبودن فضای کسب و کار و ورشکستگی بنگاه‌ها، بخشی از فرصت‌های شغلی از دست می‌رود. همچنین برخی از فرصت‌های شغلی اشتغال دائمی محسوب نمی‌شوند که از جمله آنها می‌توان به فعالیت‌های پیمانکاری یا شغل‌های فصلی اشاره کرد که در آمارها محاسبه می‌شوند اما با خاتمه پروژه یا فصل کار، فرصت شغلی از دست می‌رود.

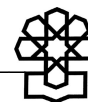
۲. با تصویب قوانینی نظیر قانون تنظیم بخشی از مقررات تسهیل و نوسازی صنایع در سال ۱۳۸۲، امکان خروج نیروی کار قدیمی (که به دلیل مقررات موجود در قانون کار دارای چسبندگی است) از واحدهای تولید کشور فراهم شد و نیروهای جدید هم یا جذب نشدند یا به صورت قرارداد موقت، پس از جذب از محیط کار اخراج شدند.

۳. در دو سال اول برنامه چهارم و با رویکرد دولت جدید مبنی بر حمایت از راه‌اندازی واحدهای کوچک و زودبازده، موجب ایجاد فرصت‌های شغلی خوبی در این حوزه شده است که در آمارگیری مرکز آمار ایران محسوب نشده است.

به هر حال به دلیل مناسب نبودن فضای کسب و کار در کشور، عدم رغبت سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های کارگزر به دلیل چسبندگی شاغلان ناشی از مقررات موجود در قانون کار و نیز وجود مازاد نیروی کار در بسیاری از واحدهای تولیدی کشور، تعداد فرصت‌های شغلی ایجاد شده متناسب با نیاز کشور نیست. با توجه به هدف برنامه سوم مبنی بر کوچک‌سازی دولت و کاهش سالیانه ۵ درصدی شاغلان موجود بخش دولتی و رویکرد کوچک‌سازی که در برنامه چهارم توسعه نیز دنبال شد از مسائل چالش‌برانگیز در زمینه ایجاد اشتغال در کشور است. در صورتی که فضای کسب و کار کشور مناسب نشود و بخش خصوصی فضا را برای سرمایه‌گذاری مناسب نداند و انجام این وظیفه را برعهده نگیرد، همزمان با کاهش شاغلین بخش دولتی، فرصت شغلی جدیدی متناسب با اهداف برنامه ایجاد نخواهد شد. این موضوع با در نظر گرفتن بیکاری موجود در نیروهای جوان جویای کار - که بسیاری از آنها دارای تحصیلات دانشگاهی هستند و با توجه به هرم سنی جمعیت، موج آنها گسترده‌تر خواهد شد - نگران‌کننده به نظر می‌رسد و نیازمند عزم جدی‌تر برای فراهم‌سازی فضای کسب و کار، جذب سرمایه خارجی و سرمایه‌های ایرانیان خارج از کشور و بسترسازی برای ایجاد فرصت‌های شغلی جدید است.

۴. تحول نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار

رشد بهره‌وری موجب افزایش رقابت‌پذیری و بازدهی بیشتر سرمایه‌گذاری‌ها و سودآوری بنگاه‌ها شده و می‌تواند نقش عمده‌ای در رشد اقتصادی و تولید ناخالص کشور ایفا کند. «در فرایند صنعتی



شدن، بهره‌وری نیروی کار به دلایل مختلف افزایش می‌یابد. بهبود درآمد سرانه در کشورهایی که به سرعت صنعتی می‌شوند، در گرو رشد بهره‌وری نیروی کار در همه شاخه‌های تولید اجتماعی به‌ویژه در صنایع ماشینی است. رشد بهره‌وری می‌تواند در پی تأثیر هم‌زمان یک یا چند عامل زیر تحقق یابد:

- بهره‌گیری از صرفه‌های مقیاس به دلیل رشد بازارهای داخلی و توسعه صادرات،
- یادگیری مهارت‌ها توسط نیروی کار در انجام کار،^۱
- بهبود روش‌های انجام کار و سازمان‌دهی بهتر تولید،
- پیشرفت تکنولوژیک در اثر تحقیق و توسعه (RD)^۲ یا خرید مجوز تولید و حقوق مالکیت معنوی،

- بهبود نرخ بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود صنعتی.^۳

برای کشوری که می‌خواهد از طریق ارتقای صادرات غیرنفتی و تکیه بر تولیدات خود به‌ویژه از طریق فرایند صنعتی شدن، خود را از اتکای به درآمدهای نفتی رها کرده و درآمد سرانه خود را بهبود بخشد، رشد بهره‌وری اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. بر این اساس می‌توان گفت که عملکرد ضعیف بهره‌وری در بخش صنعت و معدن کشور، نشانگر وجود مشکلی جدی در این بخش است. بررسی روند تحول بهره‌وری نیروی کار طی سال‌های برنامه سوم توسعه نشان‌دهنده آن است که به‌طور میانگین بهره‌وری نیروی کار سالیانه رشد ۸/۵ درصدی داشت که در مقایسه با دوره‌های پیشین رشد درخور توجهی است. بهره‌وری نیروی کار طی دو سال اول برنامه چهارم توسعه به‌طور میانگین سالیانه رشد ۸/۶۵ درصدی یافت که در مقایسه با هدف کمی برنامه چهارم که متوسط نرخ رشد سالیانه بهره‌وری نیروی کار را ۵ درصد پیش‌بینی کرده بود بیشتر است. در سال ۱۳۸۵ رشد بهره‌وری نیروی کار رقمی چشمگیر و به میزان ۱۲/۴ درصد بود^۴ که بیشترین رقم در سال‌های مورد بررسی است (جدول ۱۱).

1. Learning by doing

2. Research and Development

۳. بهروز هادی‌زنوز، «تجربه سیاست‌های صنعتی در ایران»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۲.

۴. نکته شایان ذکر این است که محقق به تولید آمار نمی‌پردازد، بلکه از منابعی که آمار رسمی را اعلام می‌کنند مانند بانک مرکزی، مرکز آمار ایران و ... استفاده می‌کند. بنا به جداول برنامه چهارم توسعه، نرخ رشد تولید ناخالص داخلی کشور طی سال‌های برنامه چهارم ۸ درصد تعیین شده و مقرر شده بود که ۲/۵ درصد از این رشد ناشی از بهره‌وری کل عوامل تولید و رشد بهره‌وری نیروی کار ۳/۵ درصد باشد. با وجود رشد ۵/۷ و ۶/۲ درصدی تولید ناخالص داخلی در دو سال اول برنامه چهارم توسعه، اعلام شده از سوی بانک مرکزی که با توجه به افزایش قیمت نفت و سرمایه‌گذاری‌های انجام شده منطقی به نظر می‌رسد، چنین نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار نمی‌تواند توجیه بالایی داشته باشد.



جدول ۱۱. تحول بهره‌وری سرانه نیروی کار در بخش صنعت کشور طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۵

سال	ارزش افزوده به قیمت جاری (میلیارد ریال)	اشتغال	بهره‌وری سرانه نیروی کار (هزار ریال بر نفر)	شاخص تعدیل ارزش افزوده	بهره‌وری سرانه به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶	نرخ رشد سالیانه (درصد)
۱۳۷۸	۵۷۷۶۲/۳۶۷	۸۸۲۷۶۳	۶۵۴۳۳/۶	۱/۳۷	۴۷۷۶۱/۷	-
۱۳۷۹	۷۴۴۹۱/۹۶۹	۹۰۵۶۱۰	۸۲۲۵۶/۱	۱/۶۱۸	۵۰۸۳۸/۱	۶/۴
۱۳۸۰	۸۶۶۷۵/۵۶۴	۹۲۱۱۰۶	۹۴۰۹۹/۴	۱/۶۶	۵۶۶۸۶/۴	۱۱/۵
۱۳۸۱	۱۱۰۰۶۹/۷۰۱	۱۰۶۸۸۴۶	۱۰۲۹۸۰	۱/۸۵	۵۵۶۶۵	-۱/۸
۱۳۸۲	۱۴۲۴۲۰/۸۷۸	۱۰۸۵۳۶۳	۱۳۱۲۱۹/۶	۲/۰۵	۶۴۰۰۹/۵	۱۵
۱۳۸۳	۱۸۱۲۶۸/۱۷۱	۱۰۷۶۶۹۳	۱۶۸۳۵۶/۴	۲/۳۶	۷۱۳۳۷/۵	۱۱/۴
۱۳۸۴	۲۰۸۲۰۱	۱۰۶۱۸۲۰	۱۹۶۰۷۷/۵	۲/۶۲	۷۴۸۳۸/۷	۴/۹
۱۳۸۵	۲۶۹۳۹۹/۴	۱۰۷۱۳۸۳	۲۵۱۴۵۰/۱	۲/۹۹	۸۴۰۹۷	۱۲/۴

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی کشور، سال‌های مختلف.

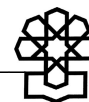
نتایج به‌دست آمده از مطالعه انجام شده درباره روند رشد بهره‌وری سرانه نیروی کار به قیمت ثابت سال ۱۳۷۶ طی سال‌های برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳) نشان داد که «بیشترین رشد بهره‌وری نیروی کار در صنایع بزرگ رخ داد و در مقایسه با سال‌های برنامه دوم توسعه (۱۳۷۴-۱۳۷۸) رشد ۶۶/۶ درصدی را تجربه کرد. این رشد در صنایع کوچک و متوسط در سال‌های برنامه سوم در مقایسه با سال‌های برنامه دوم به‌ترتیب ۲۴/۷ و ۲۴/۲ درصد بود»^۱.

۵. تحول صادرات کالاهای صنعتی و نقش آن در میزان صادرات غیرنفتی کشور

وقتی کشوری به سمت صنعتی شدن پیش می‌رود، به‌تدریج سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در بخش صنعت رشد یافته و تجربه نشان داده در کشورهای نظیر کشور ما که اقتصاد تک‌محصولی وابسته به نفت دارند با افزایش درآمدهای نفتی و دسترسی به ارز خارجی میزان سرمایه‌گذاری‌ها افزایش چشمگیری می‌یابد. با افزایش سطوح مهارت‌ها و میزان و کیفیت تولید و دستیابی به صرفه‌های مقیاس و مزیت رقابتی موجب می‌شود که یک کشور پا را از حوزه بازار داخلی فراتر گذاشته و در بازارهای جهانی حضور یابد و به صدور کالاهای صنعتی رو آورد.

بررسی فرایند صنعتی شدن در ایران نشان می‌دهد که کشور ما نیز این فرایند را طی کرده و در مورد صادرات صنعتی هرچند روند رو به رشدی در سهم صادرات غیرنفتی داشته اما سهم آن در کل صادرات کشور همچنان ضعیف بوده است. گفتنی است ارزش صادرات صنعتی کشور در

۱. سعادت طباطبایی و علی‌اصغر اژدری، «سیاست‌های حمایت از صنایع کوچک در ایران (با رویکرد افزایش توان صادرات)»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، بهار ۱۳۸۷.



سال ۱۳۷۸ به میزان ۱۸۴۷/۷ میلیون دلار بود که در سال ۱۳۸۳ یعنی سال پایانی برنامه سوم توسعه به ۴۸۶۰ میلیون دلار رسید، یعنی ارزش صادرات صنعتی کشور طی این دوره به طور میانگین سالیانه رشد ۲۱/۳ درصدی داشت. ارزش صادرات صنعتی در پایان سال ۱۳۸۵ به ۱۱۲۰۹/۸ میلیون دلار رسید (جدول ۱۲). به طور میانگین طی دو سال اول برنامه چهارم ارزش صادرات رشد ۵۲ درصدی داشت که از رشد در نظر گرفته شده در برنامه چهارم (رشد سالیانه ۱۴/۸ درصد) بسیار بیشتر است. البته بخشی از آن را مدیون افزایش شدید قیمت نفت در بازارهای جهانی و به تبع آن محصولات پتروشیمی است به طوری که سهم صادرات این صنعت از صادرات صنعتی در سال های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵ به ترتیب به ۳۰ و ۲۹/۴ درصد رسید. براین اساس می توان نتیجه گیری کرد که با وجود تلاش های انجام شده همچنان سهم نفت و صادرات فراورده های آن در کل صادرات کشور بالا بوده به طوری که در سال ۱۳۸۵ این سهم ۸۱/۵ درصد بود.

بررسی ترکیب صادرات صنعتی کشور نیز نشان می دهد که حجم بالایی از صادرات صنعتی کشور (به غیر از فراورده های پتروشیمی و محصولات پایه نفتی) متعلق به صنایع انرژی بری همانند صنایع فلزات آهنی و غیرآهنی و صنایع معدنی بوده و صنایع مبتنی بر فناوری های پیشرفته نقش چندانی در این صادرات نداشته است (جداول ۱۳ و ۱۴). شایان ذکر است که در صورت حذف یارانه انرژی و واقعی شدن نرخ انرژی بسیاری از صنایع انرژی بر با تکنولوژی موجود توان رقابتی خود را از دست داده و امکان حضور در بازارهای جهانی را نخواهند داشت. عدم عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت (WTO)، فقدان شرکت های توانمند و دارای استراتژی تنوع صادراتی، کمبود تولیدات صادرات گرا و براساس کشش بازارهای خارجی، نامناسب بودن ساختار هزینه ای برخی بنگاه ها و بالا بودن قیمت تمام شده در کل زنجیره صادرات محصولات، نداشتن نشان تجاری (Brand)، تغییر سیاست های صادراتی دولت در مواقع نیاز داخل که موجب از دست دادن بازارهای صادراتی شکل گرفته می شود از جمله مشکلات پیش روی صادرات غیرنفتی کشور است.



جدول ۱۲. تحول صادرات صنعتی کشور طی سالهای ۱۳۷۸-۱۳۸۵

(ارقام به میلیون دلار)

شرح	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
صادرات صنعتی	۱۸۴۷/۷	۲۲۵۹/۲	۲۵۴۵	۲۸۵۳	۳۸۵۱	۴۸۶۰	۷۷۶۰	۱۱۲۰۹/۸
کل صادرات غیرنفتی	۳۳۶۲	۳۷۶۲/۷	۴۲۲۴	۴۶۰۸/۴	۵۹۷۲	۶۸۴۷	۱۰۴۷۴	۱۴۰۴۴
کل صادرات	۲۱۰۳۰	۲۸۴۶۱	۲۳۹۰۴	۲۸۲۲۷	۳۳۹۹۱	۴۳۸۵۲	۶۴۳۶۶	۷۶۰۵۵
سهم صادرات صنعتی در صادرات غیرنفتی	۵۵	۶۰	۶۰/۲	۶۲	۶۴/۵	۷۱	۷۴	۷۹/۸
سهم صادرات صنعتی در کل صادرات	۸/۸	۷/۹	۱۰/۶	۱۰/۱	۱۱/۳	۱۱	۱۲	۱۴/۷

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش سالیانه و ترازنامه، سالهای مختلف.

جدول ۱۳. ارزش صادرات غیرنفتی کشور طی سالهای ۱۳۷۸-۱۳۸۵

(ارقام به میلیون دلار)

سال	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	*۱۳۸۵
نوع کالا								
کالاهای سنتی و کشاورزی	۱۴۷۸	۱۴۶۵/۸	۱۶۰۲	۱۷۲۳	۲۰۷۵	۱۸۹۲	۲۵۴۵	۲۰۵۵
کلوخه‌های کانی فلزی	۳۶/۳	۳۷/۷	۷۷	۳۲	۴۶	۹۶	۱۷۰	ن.م
کالاهای صنعتی	۱۸۴۷/۷	۲۲۵۹/۲	۲۵۴۵	۲۸۵۳	۳۸۵۱	۴۸۶۰	۷۷۶۰	۱۱۲۰۹/۸
پودر لباسشویی و صابون	۲۸/۷	۳۹	۴۲	۵۸	۵۴	۵۷	۸۹	ن.م
مواد شیمیایی و پتروشیمی	۸۳/۳	۱۱۰/۲	۹۷۱	۹۵۳	۱۴۳۱	۱۸۴۴	۳۴۸۵	ن.م
کفش	۴۲/۷	۶۵/۴	۹۵	۷۱	۹۴	۴۷	۸۱	ن.م
ملبوس آماده، تریکو و انواع پارچه	۴۰/۹	۸۵/۱	۱۷۹	۲۱۵	۲۶۸	۱۸۴	۲۳۵	ن.م
سیمان، سنگ و مصالح ساختمانی	۵۹/۴	۹۵/۳	۱۸۵	۱۷۲	۲۴۷	۲۴۵	۴۲۷	ن.م
وسایل نقلیه و قطعات یدکی آن	۳۴/۴	۳۹/۳	۶۷	۶۹	۹۹	۱۵۵	۲۳۵	ن.م
شمش مس، آلومینیم و ظروف مسی	۸۵/۱	۸۵/۴	۱۲۳	۲۰۶	۲۴۱	۳۳۲	۴۸۲	ن.م
چدن، آهن و فولاد	۲۱۹/۴	۳۰۰/۸	۲۷۸	۳۵۰	۲۹۹	۹۲۶	۱۱۲۲	ن.م
سایر	۱۲۵۳/۸	۱۴۳۸/۷	۶۰۵	۷۵۹	۱۱۱۸	۱۰۷۰	۱۶۰۴	ن.م
جمع کل	۳۳۶۲	۳۷۶۲/۷	۴۲۲۴	۴۶۰۸	۵۹۷۲	۶۸۴۷	۱۰۴۷۴	۱۴۰۴۴

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش سالیانه و ترازنامه، سالهای مختلف.

* از آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران استفاده شده است.

ن.م: اطلاعات موجود نیست.



جدول ۱۴. ارزش صادرات محصولات صنعتی تحت مسئولیت وزارت صنایع در برنامه پنج‌ساله سوم و دو سال اول برنامه چهارم توسعه (ارقام به میلیون دلار)

شرح	سال	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
صنایع غذایی		۱۵۷/۸	۱۷۳/۵	۲۱۰/۵	۲۲۳/۲	۳۶۰/۴	۵۳۱/۱	
مواد شوینده و پاک‌کننده	*۱۸۹/۳	۳۵۲/۹	۴۶/۲۴	۴۳/۸۵	۳۹/۷۷	۷۲/۰۲	۱۱۷/۵۵	
انواع دارو		۱۳/۷	۲۴/۵۴	۳۹/۷۵	۴۷/۵۸	۶۶/۷۸	۶۱/۲۷	
محصولات شیمیایی	۱۳۴	۶۶/۱۸	۹۹/۳	۱۴۷	۱۷۳/۸۶	۲۸۶	۱۸۷/۳۴	
محصولات پتروشیمی	م.ن	۲۶۹/۸۴	۴۳/۸	۴۳۴/۳	۸۴۹/۸	۱۰۳۰/۶	۱۵۲۸/۲	
گازها	م.ن	۴۲۰/۹۸	۲۸۱/۷	۳۷۰/۶۴	۳۴۸/۷	۱۰۰۸/۲	۴۲۰/۶/۹	
محصولات پایه نفتی	م.ن	۲۵۳/۶	۲۲۹/۷	۲۸۸/۶۵	۴۴۹/۸	۵۱۹/۷	۴۱۵/۷	
مصنوعات پلاستیکی و ملامین	م.ن	۴۲/۶	۵۰/۲	۶۰/۹	۸۴/۸۷	۲۳۸/۵	۲۵۳/۸	
تایر و تیوپ	م.ن	۱۴/۲۴	۸/۷۳	۱۲/۰۸	۱۰/۷۳	۱۴/۸۶	۱۴/۲	
صنایع سلولزی	۷/۵	۹/۷۸	۱۳/۰۷	۱۹/۲	۲۱/۸	۱۹/۳۲	۲۸/۳	
فراورده‌های معدنی	۸۱/۵	۸۴/۶	۱۱۳/۳	۱۳۳	۱۸۶/۱	۲۱۰/۴	۲۲۹/۲	
صنایع معدنی	م.ن	۱۸۶/۸	۱۷۹/۱	۱۸۱	۲۶۱/۴	۵۰۴/۶۸	۹۵۴/۶	
صنایع نساجی و پوشاک	*۲۱۲/۴	۱۶۶/۹۲	۲۲۱/۵	۳۰۰/۳۵	۳۰۵/۶	۳۰۰/۲	۲۹۹/۲۷	
محصولات چرمی و غیرچرمی		۵۰/۱۵	۷۶/۵	۷۷/۹۸	۶۱/۸۵	۷۴/۸	۹۳/۹۴	
فلزات آهنی		۱۹۵/۴	۳۴۱/۲	۳۱۸/۲	۷۰۷/۶۵	۱۱۴۹	۱۱۰۰/۳	
فلزات غیرآهنی	*۲۷۶/۸	۱۳۷/۳	۱۳۰/۴	۲۰۸/۷	۲۳۷/۵	۳۶۹/۲	۸۲۷	
صنایع فلزی		۱۷/۳	۲۴/۰۸	۴۹	۵۶/۳۴	۹۷/۶۴	۱۱۰/۷	
صنایع الکترونیکی	م.ن	۹/۱۸	۱۲/۶۸	۳۳/۳۵	۲۲/۴۶	۵۹	۶۱/۸۶	
انواع خودرو و قطعات	۴۳/۸	۱۰۰/۴	۷۵/۸	۹۲/۶۴	۱۶۹/۹۴	۲۶۰/۵	۳۸۵	
سایر کالاهای صنعتی	۲۴۵/۵	۲۵۹	۲۹۶/۶	۴۲۳/۸	۳۵۹/۴	۴۳۲/۵	۱۰۹۷/۷	
جمع	۱۴۰۶/۳	۲۸۱۸/۷	۲۴۴۲	۳۴۴۵	۴۶۲۸/۵	۷۱۷۴/۳	۱۲۵۰/۴	
صنایع دستی	۲۳/۶	۱۰/۴۷	۳۰/۲۴	۶۰/۲۵	۷۵/۷	۱۷۸/۲	۱۲۲/۱	
جمع کل (کالاهای صنعتی و صنایع دستی)	۱۴۳۰	۲۸۲۹	۲۴۷۲/۲	۳۵۰۵	۴۷۰۴/۲	۷۳۵۲/۵	۱۲۶۲۶	

مأخذ: گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاع‌رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.

* آمار به تفکیک ارائه نشده است.

م.ن: موجود نیست.

۶. تحول سرمایه‌گذاری در بخش

برای بررسی سیر تحول سرمایه‌گذاری در بخش می‌توان به تعداد جواز تأسیس و پروانه بهره‌برداری صادر شده طی دوره مورد بررسی رجوع کرد. هر چند جواز تأسیس مبنای خوبی برای تعیین میزان سرمایه‌گذاری انجام شده و به تبع آن میزان اشتغال نیست؛ اما بررسی آن به تبیین روند سرمایه‌گذاری و ترکیب آن کمک می‌کند. تعداد واحدهایی که پروانه بهره‌برداری دریافت



می‌کنند و درواقع پس از طی مراحل مختلف و انجام سرمایه‌گذاری لازم، واحد تولیدی را به مرحله بهره‌برداری می‌رسانند مبنای خوبی برای تعیین میزان سرمایه‌گذاری و اشتغال ایجاد شده است. نکته‌ای که باید بدان توجه کرد این است که از زمان صدور جواز تأسیس تا مرحله بهره‌برداری فاصله زمانی ایجاد می‌شود که هر چه فضای کسب‌وکار مناسب‌تر باشد و فرایندهای اخذ مجوزها و تأمین سرمایه لازم آسان‌تر باشد، این فاصله زمانی کاهش خواهد یافت. بررسی‌ها نشان می‌دهد متوسط زمان راه‌اندازی طرح‌های بزرگ صنعتی در کشور طی سال‌های برنامه سوم ۹/۵ سال بود که طی سال‌های برنامه چهارم به ۹ سال کاهش یافته است.

۱-۶. تحول سرمایه‌گذاری برحسب جواز تأسیس صادر شده

براساس آمار دریافتی از وزارت صنایع و معادن طی سال‌های برنامه سوم توسعه ۱۱۰۴۷۲ فقره جواز تأسیس با رشد سالیانه ۲۸/۶ درصدی صادر شد که بر مبنای آن میزان سرمایه‌گذاری با رشد سالیانه ۸۲/۴ درصد، طی سال‌های مورد نظر در مجموع ۱,۶۹۵,۳۵۵ میلیارد ریال و میزان اشتغال با رشد سالیانه ۳۳/۶ درصد در مجموع ۳,۲۵۰,۵۶۴ نفر پیش‌بینی می‌شد (جدول ۱۵).

تعداد جواز تأسیس صادر شده طی دو سال اول برنامه چهارم ۸۵۴۹۳ فقره (۷۷/۳ درصد کل جوازهای تأسیس صادره طی سال‌های برنامه سوم) با رشد سالیانه ۳۵/۳ درصد بود که بر مبنای آن میزان سرمایه‌گذاری با رشد سالیانه ۳۶/۵ درصد در مجموع ۲,۳۲۴,۳۸۹ میلیارد ریال (۱۳۷ درصد کل سرمایه‌گذاری پیش‌بینی شده طی سال‌های برنامه سوم توسعه) و میزان اشتغال با رشد سالیانه ۲۵ درصد و در مجموع ۲,۴۶۳,۶۵۵ نفر (۷۵/۸ درصد کل اشتغال پیش‌بینی شده طی سال‌های برنامه سوم) پیش‌بینی شد (جدول ۱۵).



جدول ۱۵. پیش‌بینی میزان سرمایه‌گذاری و اشتغال براساس جواز تأسیس صادر شده طی

سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۵

شرح	۱۳۷۸	برنامه سوم توسعه					میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	دو سال اول برنامه چهارم توسعه		میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
		۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳		۱۳۸۴	۱۳۸۵	
جوازهای تأسیس صادره (فقره)	۸۴۳۱	۹۰۸۷	۱۷۰۹۸	۲۷۱۰۱	۲۷۵۴۸	۲۹۶۳۸	۲۸/۶	۳۱۲۰۵	۵۴۲۸۸	۳۵/۳
پیش‌بینی سرمایه‌گذاری (میلیارد ریال)	۳۷۸۴۵	۸۷۵۷۸	۱۶۴۲۸۸	۲۶۹۲۷۷	۴۱۰۲۲۶	۷۶۳۹۸۶	۸۲/۴	۹۰۰۸۷۴	۱۴۲۳۵۱۵	۳۶/۵
پیش‌بینی اشتغال (نفر)	۲۲۲۶۶۲	۲۷۰۶۰۵	۴۸۵۵۲۲	۷۱۷۰۹۲	۸۲۷۵۹۳	۹۴۹۷۵۲	۳۳/۶	۹۷۹۴۱۸	۱۴۸۴۲۳۷	۲۵

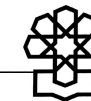
مأخذ: گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاع‌رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.

بنابراین از مقایسه تعداد جواز تأسیس، میزان سرمایه‌گذاری و اشتغال پیش‌بینی شده طی دو سال اول برنامه چهارم با سال‌های برنامه سوم مشخص می‌شود که با رویکرد حمایت دولت از ایجاد صنایع کوچک و متوسط (در قالب حمایت از ایجاد طرح‌های زودبازده) و درآمدهای خوب نفتی، روند سرمایه‌گذاری شتاب بالایی گرفت. بررسی روند جواز تأسیس به تفکیک نوع فعالیت نشان می‌دهد که طی سال‌های برنامه سوم و دو سال اول برنامه چهارم، بخش اعظم سرمایه‌گذاری‌ها در صنایع مبتنی بر مواد اولیه و کاربر تمرکز یافته و در صنایع مبتنی بر تکنولوژی و فناوری‌های بالا سرمایه‌گذاری مناسبی صورت نپذیرفته و رویکرد برنامه سوم و چهارم در زمینه حمایت از ایجاد صنایع مبتنی بر تکنولوژی‌های بالا (ماده (۱۱۲) قانون برنامه سوم و بند «۳» و «۵» راهکارهای اجرایی برنامه سوم مصوب هیئت وزیران و بند «الف» ماده (۲۱)، مواد (۴۰) و (۴۶) قانون برنامه چهارم توسعه) کم‌توجهی شده و یا فضای کسب‌وکار کشور برای سرمایه‌گذاری در این نوع صنایع که ریسک بالایی دارد مناسب نیست (جداول ۱۶ و ۱۷).



جدول ۱۶. تعداد جواز تأسیس صادر شده به تفکیک نوع فعالیت طی سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۵ (ارقام به میلیارد ریال)

عنوان	سال									
	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
محصولات غذایی و انواع آشامیدنی‌ها	۱۸۳۶	۱۷۵۶	۲۸۶۱	۴۰۹۱	۴۷۰۷	۵۱۷۸	۲۳	۵۷۵۰	۹۸۴۹	۲۸
محصولات فراوری شده توتون و تنباکو	۲	۱	۲	۱	۳	۲	۰	۱	۷	۸۷
منسوجات	۴۱۸	۴۳۳	۱۱۶۱	۱۴۹۵	۱۵۶۲	۱۳۰۰	۲۵/۵	۱۴۳۳	۲۶۸۳	۴۳/۷
ولید پوشاک و تکمیل پوست خزدار	۲۹۷	۴۲۹	۱۱۶۴	۱۶۴۸	۱۱۱۰	۷۸۲	۲۱/۴	۸۷۶	۱۹۹۷	۵۹/۸
دباغی و پرداخت چرم، ساخت چمدان و کیف و کفش	۱۱۴	۱۵۱	۲۳۰	۲۹۱	۲۱۰	۲۲۲	۱۴/۲	۲۴۰	۵۰۶	۵۱
چوب و محصولات چوبی به استثنای مبلمان	۱۴۵	۱۷۷	۴۰۵	۷۳۳	۷۶۸	۷۳۱	۳۸/۲	۹۵۱	۱۷۸۰	۵۶
کاغذ و محصولات کاغذی	۲۶۵	۳۵۴	۶۰۰	۷۷۰	۷۱۳	۷۸۱	۲۴/۱	۸۵۴	۱۶۵۵	۴۵/۶
چاپ و انتشار و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۳۴	۴۱	۶۳	۱۲۲	۱۴۱	۱۲۵	۲۹/۷	۱۴۹	۲۰۴	۲۷/۷
کک و محصولات حاصل از تصفیه نفت و سوخت‌های هسته‌ای	۵۶	۱۳۹	۱۴۲	۲۵۷	۲۲۵	۲۷۲	۳۷/۱	۳۵۱	۴۵۶	۲۹/۵
مواد شیمیایی و محصولات شیمیایی	۷۳۲	۷۵۳	۱۲۹۸	۱۷۵۱	۱۷۶۶	۲۰۲۵	۲۲/۵	۲۲۵۰	۳۲۵۵	۲۶/۸
محصولات لاستیکی و پلاستیکی	۸۶۱	۹۱۰	۱۳۴۰	۲۰۹۸	۲۶۴۳	۳۳۸۵	۳۱/۵	۴۰۵۲	۶۵۷۳	۳۹/۳
محصولات کانی غیرفلزی	۱۱۲۷	۱۲۶۶	۲۵۲۸	۵۳۱۷	۵۵۳۰	۵۱۲۳	۳۵/۴	۵۲۳۳	۸۶۷۴	۳۰/۱
ساخت فلزات اساسی	۵۵۳	۳۶۸	۵۵۵	۸۶۶	۸۵۷	۱۲۳۵	۱۷/۴	۱۰۳۳	۲۰۸۹	۳۰
محصولات فلزی فابریک به‌جز ماشین‌آلات و تجهیزات	۵۷۳	۶۳۴	۱۲۸۹	۲۳۴۳	۲۳۲۲	۳۰۰۰	۳۹/۲	۱۹۵۶	۳۵۷۲	۹/۱
ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۵۱۷	۶۱۵	۱۱۹۶	۱۶۶۱	۱۶۹۶	۲۰۰۰	۳۱/۱	۱۹۵۶	۳۵۷۲	۳۳/۶
ماشین‌های دفتری، حسابداری و محاسباتی	۴۸	۵۶	۲۴۱	۳۵۷	۲۷۸	۲۷۶	۴۱/۹	۲۱۸	۴۳۵	۲۵/۵
ماشین‌های الکتریکی و دستگاه‌های برقی	۲۲۶	۲۵۹	۵۵۲	۸۴۸	۷۴۷	۸۷۸	۳۱/۲	۷۵۱	۱۴۹۵	۳۰/۵
رادیو، تلویزیون و دستگاه‌های مخابراتی	۵۲	۵۶	۱۲۸	۱۸۶	۱۷۲	۱۶۵	۲۶	۱۵۸	۳۰۴	۳۵/۷
ابزار پزشکی، ابزار اپتیک، ابزار دقیق و ساعت	۸۵	۸۷	۱۶۹	۲۶۳	۲۴۱	۲۲۹	۲۲	۲۳۱	۳۷۲	۲۷/۵
وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر	۲۷۸	۳۱۳	۵۷۹	۸۲۳	۸۴۲	۸۴۴	۲۴/۹	۷۸۷	۱۳۰۶	۱۰/۸



ادامه جدول ۱۶

عنوان	سال									
	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
سایر تجهیزات حمل و نقل	۸۹	۱۰۸	۲۴۳	۴۳۸	۳۸۷	۲۶۸	۲۴/۷	۲۵۶	۴۱۳	۲۴/۱
بلمان و مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جاهای دیگر	۹۵	۱۴۳	۲۷۹	۵۸۲	۴۷۹	۶۳۳	۴۶/۱	۶۷۲	۱۲۹۸	۴۳/۲
بازیافت	۲۸	۳۸	۷۳	۱۶۰	۱۴۹	۱۸۴	۴۵/۷	۳۱۳	۸۰۷	۱۰۹/۴
جمع کل	۸۴۳۱	۹۰۸۷	۱۷۰۹۸	۲۷۱۰۱	۲۷۵۴۸	۲۹۶۳۸	۲۸/۶	۳۱۲۰۵	۵۴۲۸۸	۳۵/۳

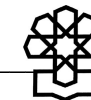
مأخذ: گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاعات رسانی، وزارت صنایع و معادن، سالهای مختلف.



جدول ۱۷. پیش‌بینی میزان سرمایه‌گذاری براساس جواز تأسیس صادر شده به تفکیک نوع فعالیت طی سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۵

(ارقام به میلیارد ریال)

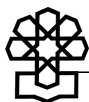
عنوان		سال									
		۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
محصولات غذایی و انواع آشامیدنی‌ها		۵۸۱۳	۷۶۱۸	۱۷۳۵۷	۲۵۲۵۰۷	۴۰۰۷۵	۶۶۰۱۳	۶۲/۶	۷۳۳۷۸	۱۳۵۱۹۸	۴۳/۱
محصولات فراوری شده توتون و تنباکو		۲	۱	۷۲	۰/۳	۷۰۲	۲/۸	۷	۱/۵	۳۷۵	۱۰۵۷
منسوجات		۳۳۷۱	۳۲۶۷	۹۴۰۴	۱۱۵۵۰	۱۷۸۸۳	۱۴۲۵۸	۳۳/۴	۱۸۰۸۱	۴۵۹۴۹	۷۹/۵
تولید پوشاک و تکمیل پوست خزدار		۲۳۰	۲۰۴	۱۰۵۸	۹۵۲	۱۱۴۱	۹۰۲	۳۱/۴	۱۶۰۷	۲۶۲۶	۷۰/۶
دباغی و پرداخت چرم، ساخت چمدان و کیف و کفش		۲۱۱	۳۲۴	۵۵۴	۷۲۵	۱۰۶۳	۱۲۲۴	۴۲/۱	۹۴۷	۲۵۲۰	۴۳/۵
چوب و محصولات چوبی به استثنای مبلمان		۴۵۴	۸۶۷	۲۱۳۶	۴۲۴۷	۲۹۷۶	۷۲۶۱	۷۴	۱۱۳۶۷	۳۰۱۶۰	۱۰۳/۸
کاغذ و محصولات کاغذی		۸۵۵	۱۵۵۱	۵۲۴۶	۴۹۰۷	۶۵۷۲	۸۳۷۰	۵۷/۸	۲۰۲۳۰	۴۳۳۴۴	۱۲۷/۶
چاپ و انتشار و تکثیر رسانه‌های ضبط شده		۱۱۸	۸۸	۲۰۵	۲۹۸	۷۴۴	۹۵۰	۵۱/۷	۱۰۷۶	۲۶۳۷	۶۶/۶
کک و محصولات حاصل از تصفیه نفت و سوخت‌های هسته‌ای		۱۲۰	۱۶۳۰	۱۵۳۵۸	۱۴۶۹	۱۱۵۰	۷۱۷۳۶	۲۵۹	۵۴۳۷۲	۱۹۱۱۲۸	۶۳/۲
مواد شیمیایی و محصولات شیمیایی		۴۵۴۶	۵۹۰۰	۴۹۱۶۵	۱۸۳۱۹	۳۱۷۱۸	۷۹۲۱۲	۷۷/۱	۱۰۲۳۵۴	۲۷۶۱۶۴	۸۶/۷
محصولات لاستیکی و پلاستیکی		۲۰۴۹	۲۱۶۰	۶۰۳۳	۱۱۶۶۳	۲۵۹۷۷	۳۵۹۸۴	۷۷/۴	۴۱۵۱۷	۶۵۶۲۵	۳۵
محصولات کانی غیرفلزی		۴۵۵۱	۱۶۲۲۶	۲۰۰۹۹	۸۰۳۶۳	۱۱۹۴۱۹	۱۲۸۶۰۰	۹۵	۱۱۰۰۴۰	۱۴۰۹۹۵	۴/۷
ساخت فلزات اساسی		۹۸۹۱	۳۳۹۰۲	۱۳۶۷۸	۶۸۴۷۲	۱۰۲۰۷۸	۲۵۳۳۵۷	۹۱/۳	۳۷۳۷۱۰	۳۰۵۵۳۱	۹/۸
محصولات فلزی فابریک به‌جز ماشین‌آلات و تجهیزات		۱۲۱۸	۲۲۷۹	۶۲۶۰	۹۳۶۸	۱۵۵۶۸	۲۱۴۳۸	۷۷/۵	۳۶۵۳۴	۴۵۱۸۰	۴۵/۱
ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر		۸۳۳	۵۲۲۴	۴۷۲۰	۹۷۶۵	۹۳۸۰	۱۹۴۷۵	۸۷/۸	۱۱۹۵۵	۲۶۷۴۵	۱۷/۲
ماشین‌های دفتری، حسابداری و محاسباتی		۳۴	۱۳۰	۳۰۵	۶۳۴	۲۱۵۷	۱۶۳۶	۱۱۷	۳۰۴۸	۲۸۳۱	۵۳



ادامه جدول ۱۷

سال		عنوان	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در اول برنامه چهارم (درصد)
		ماشین‌های الکتریکی و دستگاه‌های برقی	۶۴۰	۷۷۷	۳۶۵۸	۳۷۷۷	۷۰۲۰	۸۷۰۸	۶۸/۵	۹۷۵۹	۲۱۰۲۶	۵۵/۴
		رادیو، تلویزیون و دستگاه‌های مخابراتی	۱۱۷	۱۱۷	۱۹۷	۵۸۴	۵۴۹	۹۵۱	۵۲	۱۶۰۲	۳۳۲۶	۸۷
		ابزار پزشکی، ابزار اپتیک، ابزار دقیق و ساعت	۲۵۱	۲۸۴	۹۷۶	۱۳۸۹	۱۰۵۶	۱۶۳۲	۴۵/۴	۱۹۸۹	۲۹۳۸	۳۴/۱
		وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر	۲۱۸۱	۳۵۶۱	۵۲۹۶	۱۰۸۲۵	۱۸۶۸۰	۳۱۷۵۳	۷۰/۸	۱۸۰۴۶	۴۳۵۶۸	۱۷/۱
		سایر تجهیزات حمل‌ونقل	۲۲۹	۵۹۹	۱۴۱۷	۲۸۷۶	۲۲۶۸	۴۵۶۶	۸۲	۳۵۷۱	۱۷۲۰۷	۹۴/۱
		بلمان و مصنوعات طبقه‌بندی نشده در جاهای دیگر	۱۰۶	۱۴۹	۳۶۸	۷۹۳	۸۳۷	۳۴۷۳	۱۰۰/۹	۱۶۳۹	۴۰۳۲	۳/۸
		ازیافت	۲۶	۷۲۰	۷۲۶	۱۰۵۰	۱۲۱۲	۲۴۸۷	۱۴۹	۴۰۵۱	۱۳۴۱۰	۱۳۲
		جمع کل	۳۷۸۴۵	۸۷۵۷۸	۱۶۴۲۸۸	۲۶۹۲۷۷	۴۱۰۲۲۶	۷۶۳۹۸۶	۸۲/۴	۹۰۰۸۷۴	۱۴۲۳۵۱۵	۳۶/۵

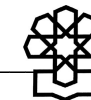
مأخذ: گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاعات رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.



۲-۶. تحول سرمایه‌گذاری برحسب پروانه بهره‌برداری صادر شده

براساس آمارهای دریافتی از وزارت صنایع و معادن طی سال‌های برنامه سوم توسعه، ۲۰۳۶۹ فقره پروانه بهره‌برداری با رشد سالیانه ۷/۶ درصدی صادر شد که بر مبنای آن طی سال‌های مورد نظر میزان سرمایه‌گذاری با رشد سالیانه ۳۶/۲ درصد، در مجموع ۱۱۵,۶۶۷ میلیارد ریال و میزان اشتغال با رشد سالیانه ۱۳/۷ درصد در مجموع ۴۵۱۵۷۲ نفر بود (جدول ۱۸).

تعداد پروانه بهره‌برداری صادر شده طی دو سال اول برنامه چهارم ۱۲۹۶۹ فقره (۶۳/۷ درصد کل پروانه بهره‌برداری صادر شده طی سال‌های برنامه سوم) با رشد سالیانه ۱۷/۲ درصد بود که بر مبنای آن میزان سرمایه‌گذاری با رشد سالیانه ۲۵/۲ درصد در مجموع ۱۳۲,۳۵۴ میلیارد ریال (۱۱۴ درصد کل سرمایه‌گذاری انجام شده طی سال‌های برنامه سوم) و میزان اشتغال ۲۴۷,۴۷۴ نفر (۵۵ درصد کل اشتغال ایجاد شده طی سال‌های برنامه سوم) بود که کاهش ۱/۴ درصدی داشت (جدول ۱۸). بنابراین از مقایسه تعداد پروانه بهره‌برداری، میزان سرمایه‌گذاری و اشتغال ایجاد شده طی دو سال اول برنامه چهارم با سال‌های برنامه سوم مشخص می‌شود که آهنگ سرمایه‌گذاری صنعتی کشور روند روبه رشدی داشته و تعداد طرح‌های به ثمر نشسته افزایش یافته است. بررسی روند پروانه بهره‌برداری به تفکیک نوع فعالیت نشان می‌دهد که طی سال‌های برنامه سوم و دو سال اول برنامه چهارم، در راستای اهداف برنامه از جمله ماده (۲۱) (جزء ب و بند «۴») بیشترین سرمایه‌گذاری‌ها در صنایع شیمیایی، ساخت فلزات اساسی و محصولات فلزی که مبتنی بر مواد اولیه و منابع یا صنایع انرژی‌بر هستند صورت پذیرفته و در صنایع مبتنی بر تکنولوژی و فناوری بالا سرمایه‌گذاری مناسبی صورت پذیرفته و حتی در مورد صنایع تولید رادیو و تلویزیون و دستگاه‌های مخابراتی طی دو سال اول برنامه کاهش ۵۶/۵- درصدی مشاهده می‌شود (جداول ۱۹ و ۲۰). بنابراین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که روند موجود نتوانسته است منجر به تحقق اهداف برنامه سوم و چهارم توسعه در زمینه حمایت از ایجاد صنایع مبتنی بر تکنولوژی‌های بالا و افزایش نقش این دسته از صنایع در تولیدات صنعتی کشور شود.



جدول ۱۸. میزان سرمایه‌گذاری و اشتغال براساس تعداد پروانه بهره‌برداری صادر شده طی سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۵

شرح	۱۳۷۸	برنامه سوم توسعه					میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	دو سال اول برنامه چهارم توسعه		میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
		۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳		۱۳۸۴	۱۳۸۵	
پروانه بهره‌برداری صادره (فقره)	۳۴۱۷	۳۲۶۴	۳۵۵۰	۴۱۴۷	۴۴۸۲	۴۹۲۶	۷/۶	۶۰۲۵	۶۷۶۴	۳۵/۳
سرمایه‌گذاری (میلیارد ریال)	۱۰۵۲۰	۶۴۶۲	۱۳۰۲۳	۱۸۰۵۹	۲۸۱۷۵	۴۹۲۴۸	۳۶/۲	۵۵۱۸۱	۷۷۱۷۳	۳۶/۵
اشتغال (نفر)	۶۸۲۷۵	۵۶۴۹۲	۷۴۵۷۸	۷۷۲۹۶	۱۱۳۳۷۲	۱۲۹۸۳۴	۱۳/۷	۱۲۱۳۱۹	۱۲۶۱۵۵	-۱/۴

مأخذ: گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاع‌رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.

جدول ۱۹. تعداد پروانه بهره‌برداری صادر شده به تفکیک نوع فعالیت طی سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۵

(ارقام به میلیارد ریال)

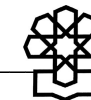
عنوان	سال								میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	
محصولات غذایی و انواع آشامیدنی‌ها	۵۹۴	۵۹۱	۶۵۱	۶۵۱	۶۹۷	۷۵۹	۸۲۵	۸۳۳	۴/۷
محصولات فراوری شده توتون و تنباکو	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۲	-
منسوجات	۲۹۷	۲۵۳	۲۸۹	۳۶۸	۳۴۷	۳۱۵	۳۸۴	۴۴۴	۱۸/۷
تولید پوشاک و تکمیل پوست خردار	۷۷	۱۶۵	۱۹۳	۲۱۰	۱۴۴	۱۲۵	۱۰۸	۱۱۵	-۱/۶
دباغی و پرداخت چرم، ساخت چمدان و کیف و کفش	۱۱۹	۹۷	۱۱۱	۱۱۰	۶۹	۴۵	۶۵	۶۰	۱۵/۵
چوب و محصولات چوبی به استثنای مبلمان	۵۰	۶۲	۸۱	۶۶	۹۰	۸۳	۱۴۴	۲۲۳	۶۴
کاغذ و محصولات کاغذی	۱۰۸	۱۳۰	۱۰۶	۱۱۲	۱۱۰	۱۱۳	۱۴۶	۱۶۸	۲۲
چاپ و انتشار و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۱۳	۱۹	۲۴	۲۱	۲۳	۳۸	۳۲	۲۸	-۱۴/۲
کک و محصولات حاصل از تصفیه نفت و سوخت‌های هسته‌ای	۳۳	۴۱	۶۶	۷۳	۶۸	۷۷	۶۹	۸۷	-۰/۵
مواد شیمیایی و محصولات شیمیایی	۲۷۲	۲۶۴	۳۳۲	۳۷۲	۳۴۹	۴۴۰	۵۲۲	۵۲۲	۸/۹
محصولات لاستیکی و پلاستیکی	۶۳۵	۴۸۴	۳۲۵	۳۸۷	۵۴۷	۷۲۴	۱۱۶۹	۹۷۹	۱۶/۳



ادامه جدول ۱۹

عنوان	سال	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)
محصولات کانی غیرفلزی		۳۵۵	۳۳۵	۴۰۷	۵۵۵	۷۶۱	۸۶۶	۱۹/۵	۱۱۹۲	۱۷۳۱	۴۱/۴
ساخت فلزات اساسی		۹۸	۷۹	۱۲۰	۱۲۵	۱۴۴	۱۵۳	۹/۳	۱۹۳	۲۰۸	۱۶/۶
محصولات فلزی فابریک به جز ماشین آلات و تجهیزات		۲۴۸	۲۲۱	۲۶۷	۳۳۸	۳۳۶	۳۵۴	۷/۴	۳۵۳	۴۳۸	۱۱/۲
ماشین آلات و تجهیزات طبقه بندی نشده در جای دیگر		۲۲۷	۲۰۹	۲۲۹	۲۶۵	۲۸۹	۳۱۸	۷	۳۱۶	۳۹۹	۱۲
ماشین های دفتری، حسابداری و محاسباتی		۱۹	۲۱	۲۹	۴۸	۵۴	۴۶	۱۹/۳	۳۵	۲۷	-۲۳/۴
ماشین های الکتریکی و دستگاه های برقی		۷۲	۷۱	۷۸	۱۱۸	۱۰۰	۱۴۰	۱۴/۲	۱۲۷	۱۳۱	-۳/۳
رادیو، تلویزیون و دستگاه های مخابراتی		۱۷	۲۵	۱۶	۲۵	۱۸	۲۴	۷/۱	۱۷	۲۰	-۷۱/۱
ابزار پزشکی، ابزار اپتیک، ابزار دقیق و ساعت		۲۶	۲۵	۲۵	۲۷	۴۴	۳۲	۴/۲	۴۰	۳۴	۳
وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر		۱۰۰	۱۰۴	۱۱۴	۱۱۸	۱۳۳	۱۳۳	۵/۹	۱۲۳	۱۳۶	۱/۱
سایر تجهیزات حمل و نقل		۲۰	۳۵	۵۱	۷۴	۹۱	۶۷	۲۷/۴	۵۵	۵۴	-۱۰/۲
مبلمان و مصنوعات طبقه بندی نشده در جاهای دیگر		۳۱	۲۸	۲۵	۶۶	۵۵	۵۰	۱۰	۷۰	۱۰۰	۴۱/۴
بازیافت		۵	۵	۱۰	۱۸	۱۳	۲۴	۳۶/۹	۳۰	۲۷	۶
جمع کل		۳۴۱۷	۳۲۶۴	۳۵۵۰	۴۱۴۷	۴۴۸۲	۴۹۲۶	۷/۶	۶۰۲۵	۶۷۶۴	۱۷/۲

مأخذ: گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاع رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال های مختلف.



جدول ۲۰. میزان سرمایه‌گذاری براساس پروانه بهره‌برداری صادر شده به تفکیک نوع فعالیت طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۸۵

(ارقام به میلیارد ریال)

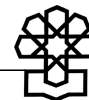
عنوان	سال									
محصولات غذایی و انواع آشامیدنی‌ها	۱۳۶۱	۱۲۱۴	۲۰۷۰	۲۱۴۳	۴۲۱۱	۱۰۸۷۶	۵۱/۵	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در برنامه چهارم (درصد)
محصولات فراوری شده توتون و تنباکو	۵	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
منسوجات	۹۴۷	۵۱۲	۹۳۱	۱۱۰۵	۱۳۳۴	۲۶۹۹	۲۳/۳	۳۹۲۲	۳۵۴۸	۱۴/۷
تولید پوشاک و تکمیل پوست خزدار	۱۶	۲۷	۴۰	۳۲	۵۶	۶۲	۳۱	۱۰۴	۱۲۲	۴۰/۳
دباغی و پرداخت چرم، ساخت چمدان و کیف و کفش	۹۴	۸۳	۸۴	۷۴	۱۱۲	۱۷۵	۱۳/۲	۱۵۰	۲۴۵	۱۸/۳
چوب و محصولات چوبی به استثنای مبلمان	۲۸	۴۸	۶۹	۶۹	۳۴۰	۱۹۸	۴۷/۹	۴۹۱	۱۰۳۸	۱۲۹
کاغذ و محصولات کاغذی	۹۶	۱۱۹	۸۹	۱۶۴	۴۰۸	۴۱۹	۳۴/۳	۸۴۴	۹۷۰	۵۲/۲
چاپ و انتشار و تکثیر رسانه‌های ضبط شده	۱۳	۱۲	۵۴	۳۹	۲۹	۲۸۵	۸۵/۴	۱۰۳	۲۰۰	-۱۶/۲
کک و محصولات حاصل از تصفیه نفت و سوخت‌های هسته‌ای	۳۶۱۱	۵۳	۱۶۰	۱۵۸۹	۱۰۹۰	۲۵۳	-۴۱/۲	۱۰۶۱	۶۵۷	۶۱/۱
مواد شیمیایی و محصولات شیمیایی	۵۲۷	۶۲۷	۲۷۲۹	۳۲۱۳	۶۳۳۵	۲۸۶۸	۴۰/۳	۵۷۹۵	۱۹۷۸۱	۱۶۲/۶
محصولات لاستیکی و پلاستیکی	۶۱۵	۴۶۲	۱۴۹۸	۵۷۷	۱۷۷۲	۳۳۳۰	۴۰/۲	۶۰۱۶	۷۱۵۸	۴۶/۶
محصولات کانی غیرفلزی	۱۱۹۹	۱۵۳۱	۱۴۹۲	۲۴۴۶	۴۲۴۴	۱۲۴۰۴	۵۹/۶	۸۴۷۰	۱۱۲۱۹	-۴/۹
ساخت فلزات اساسی	۴۴۹	۲۰۰	۱۰۰۶	۳۷۹۱	۳۷۸۵	۲۴۴۵	۴۰/۳	۵۸۷۹	۹۷۱۳	۹۹/۳
محصولات فلزی فابریک به‌جز ماشین‌آلات و تجهیزات	۷۳۲	۲۲۱	۵۳۹	۱۰۳۱	۹۳۶	۱۱۶۸	۹/۸	۲۱۹۰	۴۵۲۸	۹۶/۹
ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۲۳۹	۳۱۱	۵۱۴	۴۳۹	۶۱۷	۴۷۹۸	۸۲/۲	۹۷۲	۱۶۶۰	-۴۱/۲
ماشین‌های دفتری، حسابداری و محاسباتی	۲۲	۹	۳۴	۶۸	۶۲	۱۵۶	۴۸	۵۸۴	۲۵۳	۲۷/۳
ماشین‌های الکتریکی و دستگاه‌های برقی	۱۱۸	۱۷۳	۳۷۷	۵۴۱	۱۱۴۶	۱۸۱۶	۷۲/۸	۳۸۴۹	۱۹۲۱	۲/۸
رادیو، تلویزیون و دستگاه‌های مخابراتی	۳۳	۲۵	۸	۲۷	۲۸	۸۳۶	۹۰/۹	۱۰۸	۱۵۸	-۵۶/۵
ابزار پزشکی، ابزار اپتیک، ابزار دقیق و ساعت	۳۹	۳۵	۴۵	۳۵	۱۹۹	۱۰۶	۲۲/۱	۲۷۱	۱۸۹	۳۳/۵



ادامه جدول ۲۰

عنوان										سال
۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	میانگین نرخ رشد در برنامه سوم (درصد)	۱۳۸۴	۱۳۸۵	میانگین نرخ رشد در دو سال اول برنامه چهارم (درصد)	
۳۱۳	۶۳۷	۱۱۶۷	۴۳۷	۸۷۲	۳۸۴۵	۶۵/۱	۳۲۱۲	۱۹۶۶	۲۸/۵	
۳۵	۱۳۵	۸۲	۱۶۰	۱۲۵۱	۲۷۷	۵۱/۲	۵۳۶	۳۴۲	۱۱/۱	
۱۸	۲۶	۲۵	۵۶	۳۶	۱۵۵	۵۳/۸	۱۴۸	۲۲۳	۱۹/۹	
۱۰	۲	۹	۲۷	۱۲	۷۶	۵۰	۱۷۷	۱۰۱	۱۵/۳	
۱۰۵۲۰	۶۴۶۲	۱۳۰۲۳	۱۸۰۵۹	۲۸۸۷۵	۴۹۲۴۸	۳۶/۲	۵۵۱۸۱	۷۷۱۷۳	۲۵/۲	
جمع کل										

مأخذ: گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاعات رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.



۳-۶. تحول سهم بخش خصوصی در روند سرمایه‌گذاری صنعتی

بررسی منابع سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران نشان می‌دهد که می‌توان از «انتشار اوراق قرضه بین‌المللی، حساب ذخیره ارزی، استفاده از توان مالی ایرانیان خارج کشور، شرکت‌های سرمایه‌گذاری، بانک‌های دولتی و خصوصی، شرکت‌های بیمه، صندوق‌های بازنشستگی، انتشار سهام عادی، سود انباشته و استهلاک، ابزار مشتقه و انتشار سهام عادی بین‌المللی به‌عنوان منابع سرمایه‌گذاری بخش خصوصی استفاده کرد»^۱ هرچند از برخی از این منابع یا استفاده نمی‌شود یا بسیاری از آنها نقش مناسبی در این عرصه ایفا نمی‌کنند.

همچنین عوامل مختلفی را می‌توان به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران برشمرد که مهم‌ترین آنها عبارتند از: «هزینه سرمایه، سیاست‌های مالی دولت، رشد اقتصادی، نرخ ارز، تجارت خارجی، رابطه مبادله، نرخ رشد حقیقی تولید سرانه، مانده پول حقیقی داخلی، درآمد سرانه و به تبع آن افزایش پس‌انداز، نرخ تورم و میزان بدهی خارجی»^۲. طی سال‌های برنامه سوم دولت کوشید تا با اتخاذ سیاست‌های زیر در بخش‌های مختلف اقتصادی کشور تعادل ایجاد کند:^۳

۱. افزایش حمایت‌های قانونی و ایجاد تسهیلات برای مشارکت هرچه بیشتر مردم در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و تأکید بر جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و تعاونی،

۲. تلاش برای ایجاد ثبات در قوانین مربوط به فعالیت‌های بخش خصوصی و تعاونی،

۳. واگذاری بخش‌هایی از فعالیت دولت به بخش‌های خصوصی و تعاونی با رعایت الزامات اصل ۴۴ قانون اساسی،

۴. واگذاری شرکت‌های دولتی به بخش‌های خصوصی و تعاونی و به حداقل رساندن واگذاری این شرکت‌ها به نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی و بانک‌ها،

۵. تلاش در جهت افزایش سهم بخش‌های خصوصی و تعاونی در تولید ناخالص داخلی.

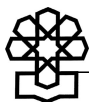
همچنین دولت برای جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، ایجاد سازمان‌های فعال در بازار سرمایه توسط بخش‌های خصوصی و تعاونی مانند بانک‌های سرمایه‌گذاری، مؤسسات مالی غیربانکی و ایجاد شرکت‌های سرمایه‌گذاری را جزء سیاست‌های پولی خود اعلام کرد.

مشکلات ساختاری گریبانگیر در برنامه اول و دوم توسعه، نگاه اجتماعی به مسائل اقتصادی

۱. سعیده دشتی و افشین حیدرپور، «بررسی روند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و رشد اقتصادی در ایران»، دفتر مطالعات اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، بهمن ۱۳۸۷.

۲. همان.

۳. همان.



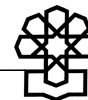
در داخل، سیاست تنش‌زدایی در روابط بین‌الملل و ارائه طرح ساماندهی اقتصاد کشور در سال ۱۳۷۷، منجر به شکل‌گیری سرمشق «اصلاح ساختار اقتصادی با رویکرد داخلی» (موسوم به سیاست جایگزینی واردات) به اتخاذ رویکرد صادرات محور در برنامه سوم توسعه مبتنی بر توسعه اقتصاد رقابتی از طریق آزادسازی اقتصادی، همراه با شکل‌گیری نظام جامع تأمین اجتماعی، اصلاحات قانونی و نهادی، لغو انحصارات برای فراهم شدن زمینه‌های مشارکت بخش خصوصی و کاهش تصدی‌گری دولت بود.

«عملکرد این دوره (۱۳۷۹-۱۳۸۳) حکایت از روند رو به رشد متغیرهای سرمایه‌گذاری و رشد اقتصادی کشور دارد. متوسط نرخ رشد تولید ناخالص داخلی، سرمایه‌گذاری کل و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در طول اجرای برنامه سوم توسعه به‌ترتیب برابر ۵/۶۱، ۱۰/۹۵ و ۱۳/۵۲ درصد بود».^۱ از مقایسه میانگین رشد سرمایه ثابت ناخالص داخلی با رقم ۱۰/۹۵ درصد با هدف برنامه (۷/۱ درصد) نشان‌دهنده پیشی گرفتن عملکرد از هدف برنامه است. «برخی از دلایل عمده موفقیت دولت درخصوص سرمایه‌گذاری را باید در سیاست‌های اصلاح ساختاری، اگرچه نه به‌طور کامل و جامع جست‌وجو کرد. بخش‌هایی از این سیاست‌ها عبارتند از: اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم و اجرای آن از سال ۱۳۸۱ در ایجاد انگیزه قوی برای فعالان و تولیدکنندگان بخش خصوصی، اصلاح قانون جلب و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در جهت اطمینان‌بخشی به سرمایه‌گذاران، کاهش فعالیت‌های اقتصادی رانت‌جویانه و گسترش ابعاد تولید اقتصاد ملی، نوآوری‌های مالی و روی آوردن به استفاده از ابزارهای نوین مالی برای تأمین مالی طرح‌های عمرانی دولت، یکسان‌سازی نرخ ارز و حذف رانت‌های مؤثر از آن، اجازه تأسیس بانک غیردولتی برای فراهم‌سازی شرایط رقابتی در بازارهای مالی، تشویق پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، تصویب قانون تجمیع عوارض و سرمایه‌گذاری‌های زیاد در حوزه‌های بالادستی و پایین‌دستی بخش نفت و پتروشیمی. از دیگر نکات مهم برنامه سوم توسعه، تشکیل حساب ذخیره ارزی به‌موجب حکم ماده (۶۰) قانون برنامه به‌منظور ایجاد ثبات در میزان درآمدهای ارزی حاصل از صدور نفت خام و تبدیل دارایی‌های حاصل از فروش نفت خام به دیگر انواع ذخایر و سرمایه‌گذاری و فراهم آوردن امکان تحقق فعالیت‌های پیش‌بینی شده در برنامه بود و با موفقیتی که در این باره حاصل شد، اجرای آن در برنامه چهارم توسعه نیز ادامه یافت».^۲

پس از تصویب و ابلاغ سند چشم‌انداز و هدف‌گیری دستیابی به اهداف آن طی چهار برنامه توسعه، منجر به تدوین برنامه چهارم با هدف «رشد پایداری اقتصادی مبتنی بر محور دانایی و

۱. همان.

۲. همان.



رویکرد جهانی» شد. برخی از اهداف کلان برنامه چهارم در حوزه اقتصاد عبارتند از:^۱
- رشد اقتصادی پیوسته، با ثبات و پرشتاب متناسب با اهداف چشم‌انداز (رشد اقتصادی ۸ درصد)

- رشد سرمایه‌گذاری ناخالص به قیمت ثابت به‌طور متوسط سالیانه ۱۲/۲ درصد،
- توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی به‌عنوان محرک اصلی رشد اقتصادی و کاهش
تصدی دولت در چارچوب سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی،
- تثبیت فضای اطمینان‌بخش برای فعالان اقتصادی و سرمایه‌گذاری با اتکا به مزیت‌های نسبی
و رقابتی و خلق مزیت‌های جدید و حمایت از مالکیت و کلیه حقوق ناشی از آن.
- ارتقای بازار سرمایه ایران و اصلاح ساختار بانکی و بیمه‌ای کشور با تأکید بر کارایی،
شفافیت، سلامت و بهره‌مندی از فناوری‌های نوین.

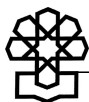
- تنظیم سیاست‌های پولی، مالی و ارزی با هدف دستیابی به ثبات اقتصادی و مهار نوسانات.
بررسی اطلاعات مربوط به رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در دوره سه‌ساله اول برنامه
چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۶) نشان‌دهنده فاصله زیاد عملکرد (با میانگین رشد سالیانه ۴/۶۵ درصد)
در مقایسه با هدف برنامه (با پیش‌بینی میانگین رشد سالیانه ۱۲/۲ درصد طی سال‌های برنامه
چهارم) است.^۲ این موضوع نشان‌دهنده این است که در این سال‌ها دولت نتوانسته است به‌خوبی
بسترهای لازم برای اجرای اهداف برنامه چهارم توسعه در حوزه اقتصاد و سرمایه‌گذاری را فراهم
کند. در بررسی انجام شده «میانگین رشد سالیانه تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت‌های ثابت
سال ۱۳۷۶ در سه سال اول برنامه سوم و چهارم توسعه به‌ترتیب ۱۳/۰۸ و ۴/۶۵ درصد بود»^۳ که
درستی مطلب فوق را اثبات می‌کند. از نگاهی دیگر بررسی روند متوسط سهم بخش خصوصی در
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، نشان‌دهنده آن است که طی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۴ روندی افزایشی
داشته و از ۵۵/۸۴ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۷۰/۲۴ درصد در سال ۱۳۸۴ رسید.

همچنین بررسی روند نسبت سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دولتی به تولید ناخالص داخلی
نیز نشانگر این نکته است که «سهم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در دهه ۱۳۷۴-۱۳۸۴ از ۱۱/۵۸
درصد به ۲۵/۳۱ درصد رسید در حالی که سهم سرمایه‌گذاری بخش دولتی با کاهش یا افزایش‌های

۱. همان.

۲. «گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۵ و نظارت بر عملکرد دوساله برنامه چهارم توسعه»، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی
رئیس‌جمهور، ج ۱، ۱۳۸۷.

۳. سعیده دشتی و افشین حیدرپور، «بررسی روند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و رشد اقتصادی در ایران»، دفتر مطالعات
اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، بهمن‌ماه ۱۳۸۷.



جزئی همراه بود».^۱

۴-۶. موانع عمده سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران

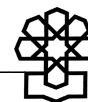
در یک بررسی کلی می‌توان گفت که فضای سرمایه‌گذاری در ایران از کاستی‌های زیادی برخوردار است و موانع بسیاری بر سر راه سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ایران وجود دارد. «برخی از این عوامل، بنیادی بوده و ریشه در قانون، فرهنگ یا ساختار سیاسی کشور دارند و برخی دیگر به رویکرد اقتصادی دولت‌ها، عملکرد کارگزاران اقتصادی و عوامل برون‌مرزی مربوط می‌شوند. عملکرد نامناسب نهادهای دولتی (مانند بوروکراسی گسترده، رفتارهای تبعیض‌آمیز، برخوردهای سلیقه‌ای، بی‌ثباتی قوانین و مقررات، نبود استراتژی جامع و ستاد تصمیم‌گیری واحد در عرصه اقتصاد، ناهماهنگی نهادها در اجرای سیاست‌ها، عملکرد نهادهای انتفاعی دولتی) می‌تواند موجب افزایش فضای عدم اطمینان برای سرمایه‌گذاران شود. فقدان استراتژی و نقشه جامع سرمایه‌گذاری در امر هدایت سرمایه‌گذاران، منجر به رشد فعالیت‌های غیرمولد به اشکال گوناگون شده است. به‌گونه‌ای که بخش‌های غیرمولد، نه تنها در خدمت بخش تولید کشور و از جمله بخش صنعت قرار نگرفته است، بلکه به‌عنوان رقیب این بخش عمل کرده و سبب انتقال سرمایه و تضعیف بخش صنعت کشور شده است. همچنین نوسانات و تعدد قوانین و مقررات، فقدان استراتژی جامع و ستاد تصمیم‌گیری واحد در عرصه اقتصاد، مناسب بودن شرایط خروج سرمایه از کشور، حاکم نشدن فضای رقابت، فقدان نظام حقوقی و قانونی مالکیت خصوصی، کارایی پایین بخش حاکمیت در برنامه‌ریزی و اجرا، ضعف بازارهای قانونمند سرمایه و دسترسی آسان به اطلاعات از دیگر عوامل مهم و تأثیرگذار بر کاهش کارایی و همچنین ضعف در بخش خصوصی کشور است».^۲

۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

ارزیابی عملکرد بخش صنعت طی سال‌های برنامه سوم و دو سال اول برنامه چهارم نشان می‌دهد که بخش صنعت طی سال‌های برنامه سوم توسعه و با اجرای مرحله به مرحله برخی از اهداف برنامه، روند رو به رشدی داشت و ارزش افزوده بخش از اهداف کمی برنامه فراتر رفت؛ اما در دو سال اول برنامه چهارم افت محسوسی را تجربه کرد. باید توجه کرد که عملکرد بخش همواره از اقتصاد ملی بهتر بوده اما رشد موجود در بخش، برای کشوری که داعیه صنعتی شدن دارد رشد

۱. همان.

۲. همان.

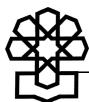


مناسبی نیست.

با وجود تدوین استراتژی توسعه صنعتی، بررسی عملکرد بخش و روند سرمایه‌گذاری‌ها (براساس جواز تأسیس و پروانه بهره‌برداری) نشان می‌دهد که توسعه بخش مبتنی بر استراتژی مشخصی نبوده و با فراز و فرودهایی همراه بوده است که یکی از دلایل اصلی آن نهادینه نشدن تفکر استراتژیک بر متولیان و اجراکنندگان استراتژی تدوین شده و همراهی نکردن بدنه با برنامه است. همچنین بین بخش تجارت و تولید کشور فاصله و تفرقی مشاهده می‌شود که بر عملکرد بخش، نامناسب شدن فضای کسب‌وکار و نااطمینانی سرمایه‌گذاران می‌افزاید. به عنوان نمونه می‌توان به رویکرد وزارتخانه مبنی بر حمایت از تولید تلفن همراه در داخل و در نظر گرفتن تعرفه بالا برای ورود این کالا به کشور اشاره کرد که در فاصله زمانی کوتاهی و با وجود سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در این صنعت به اتکای تعرفه بالای اعمال شده، با کاهش تعرفه این کالا و عدم کنترل قاچاق این کالا به کشور، تمامی سرمایه‌گذاری‌های انجام شده زیر سؤال رفت و به گسترش جو عدم اطمینان به تصمیمات دولت دامن زد. واردات بی‌رویه شکر با وجود مشکلات پیش روی صنایع قند و شکر کشور، نمونه دیگری است.

با وجود جهت‌گیری برنامه‌های سوم و چهارم توسعه مبنی بر حمایت از توسعه صادرات غیرنفتی و تولید و صادرات کالاهای مبتنی بر فناوری‌های برتر (High – Tech) همچنان سهم سرمایه‌گذاری در کالاهای سرمایه‌بر و انرژی‌بر بالا بوده و به دلیل ریسک بالای سرمایه‌گذاری در چنین صنایعی و نپذیرفتن کافی و مناسب این ریسک از سوی دولت و سردرگمی سرمایه‌گذار با مشاهده بی‌ثباتی تصمیم‌گیری‌ها نظیر آنچه در مورد تلفن همراه اتفاق افتاد، موجب شده است که هدف برنامه در این زمینه محقق نشود و همچنان سهم صنایع با فناوری برتر (High – Tech) در تولیدات و صادرات کشور پایین باشد. همچنین با وجود نقش مهمی که صنایع ماشین‌سازی و ساخت تجهیزات در رقابت‌پذیری و کیفیت محصولات صنایع مختلف دارند و توان بالقوه‌ای که از نظر منابع انسانی، سخت‌افزاری و سرمایه‌ای در این صنعت فراهم شده است، متأسفانه در سال‌های برنامه سوم استفاده خوبی از این ظرفیت صورت نپذیرفته و به دلیل میل به خرید خارج، نبود باور لازم به توانایی داخل و نیز ورود ماشین‌ابزارهای مستعمل از دیگر کشورها بر مشکلات این صنعت افزوده و به‌ویژه در صنعت ماشین‌سازی کاهش تولید سالیانه ۵/۵ درصدی مشاهده شد که روندی نگران‌کننده است (شایان ذکر است که آمار تولید این صنعت در سال‌های برنامه چهارم ارائه نشده است).

بررسی تحول اشتغال در بخش براساس تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که میزان اشتغال طی سال‌های برنامه سوم با رشد سالیانه ۴/۰۵



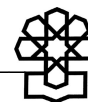
درصد از ۸۸۲,۷۶۳ نفر به ۱,۰۷۶,۶۹۳ نفر رسید یعنی طی سال‌های برنامه سوم در مجموع ۱۹۳۹۳۰ نفر شغل جدید ایجاد شد. همچنین در پایان سال دوم برنامه چهارم (۱۳۸۵) در مقایسه با سال پایانی برنامه سوم تعداد شاغلان ۰/۵ درصد کاهش نشان می‌دهد. این در حالی است که بررسی آمار اشتغال برحسب پروانه بهره‌برداری صادر شده در دوره مورد بررسی، این رشد را در سال‌های برنامه سوم سالیانه ۱۳/۷ درصد و شغل‌های ایجاد شده ۴۵۱,۵۷۲ نفر نشان می‌دهد. در دو سال اول برنامه چهارم میزان اشتغال در مقایسه با سال پایانی برنامه سوم سالیانه ۱/۴ درصد کاهش داشت اما ۲۴۷,۴۷۴ نفر شغل جدید ایجاد شد که ۵۵ درصد کل اشتغال ایجاد شده طی سال‌های برنامه سوم توسعه است.

روند تحول بهره‌وری نیروی کار طی سال‌های برنامه سوم توسعه نشان‌دهنده آن است که به‌طور میانگین رشد بهره‌وری نیروی کار سالیانه رشد ۸/۵ درصدی داشت که در مقایسه با دوره‌های پیشین رشد درخور توجهی است. بهره‌وری نیروی کار طی دو سال اول برنامه چهارم به‌طور میانگین سالیانه ۸/۶۵ درصد بود که در مقایسه با هدف کمی برنامه چهارم (نرخ رشد سالیانه ۵ درصد) بیشتر است. بیشترین رشد بهره‌وری نیروی کار در صنایع بزرگ و پس از آن این رشد در صنایع کوچک و متوسط رخ داد.

بررسی روند صادرات کالاهای صنعتی و سهم آن در میزان صادرات غیرنفتی نشان داد که ارزش صادرات صنعتی کشور طی سال‌های برنامه سوم توسعه میانگین رشد سالیانه ۲۱/۳ درصدی داشت و از ۱۸۴۷/۷ میلیون دلار در سال ۱۳۷۸ به ۴۸۶۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۳ رسید. این رشد در دو سال اول برنامه چهارم توسعه به‌طور میانگین ۵۲ درصد بود که در سال ۱۳۸۵ ارزش صادرات صنعتی به ۱۱۲۰۹/۸ میلیون دلار رسید. شایان ذکر است که به‌دلیل افزایش شدید قیمت نفت در بازارهای جهانی و به تبع آن محصولات پتروشیمی و صنایع شیمیایی، سهم صادرات صنعت پتروشیمی در صادرات صنعتی کشور در سال ۱۳۸۵ به ۲۹/۴ درصد رسید.

بررسی ترکیب صادرات نیز نشان‌دهنده حجم بالایی از صادرات به صنایع انرژی‌بر و صنایع سرمایه‌بر بوده و صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته نقش چندانی در ترکیب صادرات صنعتی کشور نداشت.

بررسی روند سرمایه‌گذاری نیز نشان داد که براساس پروانه بهره‌برداری صادر شده میزان سرمایه‌گذاری طی سال‌های برنامه سوم با رقم ۱۱۵,۶۶۷ میلیارد ریال به‌طور میانگین رشد سالیانه ۳۶/۲ درصدی داشت و میزان اشتغال ایجاد شده با رشد سالیانه ۱۳/۷ درصد در مجموع ۴۵۱۵۷۲ نفر بود. این رشد طی دو سال اول برنامه چهارم در مورد سرمایه‌گذاری رقم ۱۳۲,۳۵۴ میلیارد ریال (۱۱۴ درصد کل سرمایه‌گذاری انجام شده طی سال‌های برنامه سوم) ۲۵/۲ درصد بود و در



مورد اشتغال با ایجاد ۲۴۷,۴۷۴ شغل (۵۵ درصد کل اشتغال ایجاد شده طی سال‌های برنامه سوم) در مقایسه با سال پایانی برنامه سوم کاهش سالیانه ۱/۴ درصدی داشت.

۸. اساسی‌ترین چالش‌های بخش و راهکارهای پیشنهادی

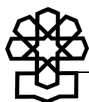
۸-۱. چالش‌ها

بخش صنعت به‌عنوان بخش مولد و اشتغالزا، جایگاه ویژه‌ای در اقتصاد کشور داشته و از محورهای مهم توسعه اقتصادی کشور محسوب می‌شود. این بخش در طول چند دهه برنامه‌ریزی در کشور ما، فراز و نشیب‌های زیادی را پیموده است. با توجه به منابع موجود و تلاش گسترده‌ای که پس از انقلاب اسلامی برای توسعه این بخش صورت گرفته، نه تنها فاصله ما با کشورهای پیشرفته صنعتی زیاده‌تر شده است؛ بلکه از کشورهایی که همزمان با ما و با تأخیر، صنعتی شدن را آغاز کردند نیز عقب‌مانده است. با توجه به نقش گسترده دولت در اقتصاد ایران و به‌ویژه صنعت کشور به جرئت می‌توان گفت چالش‌هایی که هم‌اکنون پیش‌روی صنعت کشور قرار دارد، محصول سیاست‌های دولت‌ها و تصمیماتی است که در مقاطع مختلف برای توسعه این بخش اتخاذ شده است. چالش‌هایی که بخش صنعت با آن مواجه است را می‌توان حول محورهای زیر جمع‌بندی کرد:

۱. دولتی کردن شرکت‌های به‌جا مانده از وابستگان رژیم سابق در سال‌های آغازین انقلاب که با خروج آنها از کشور بسیاری از شرکت‌ها بدون صاحب و متولی مانده بود، موجب شد که حجم تصدی‌های دولتی به‌شدت افزایش یابد. همچنین اصل ۴۴ قانون اساسی و در اختیار دولت قرار گرفتن صنایع بزرگ و اساسی کشور نیز بر گسترش سهم دولت افزود و تاکنون نیز این مشکل ادامه یافته است.

۲. اتخاذ سیاست صنعتی به‌عنوان ضرورتی انکارناپذیر برای رشد و توسعه بخش صنعت مطرح است. «چهار رکن سیاست صنعتی عبارتند از: هدف‌گیری منتخب، سامان‌دهی رقابت، هماهنگی بین سیاست‌های پولی و مالی و سیاست صنعتی، مرتبط ساختن سیاست صنعتی با توانمندی‌های تکنولوژیک. این‌گونه به نظر می‌رسد که اهمیت کلیدی و معنای واقعی مفهوم سیاست صنعتی در برنامه‌های کلان توسعه درک نشده و در عوض نوعی سیاست نانوشته صنعتی جای آن را گرفته است»^۱. در حالی که سایر کشورها هدف‌گذاری منتخب، تعیین استراتژی و برنامه‌ریزی را در دستور کار خود قرار داده‌اند، در کشور ما فقط برنامه‌ریزی صورت پذیرفته و به‌دلیل «کم‌کاری فرهنگی و برنامه‌پذیر نبودن جامعه و قانون‌گریزی آن و نبود نظارت دقیق بر اجرای برنامه‌ها،

۱. «سیاست‌گذاری صنعتی»، کانون تحلیل‌گیری سیاست صنعتی، همایش چالش‌ها و چشم‌اندازهای توسعه ایران، زمستان ۱۳۸۱.



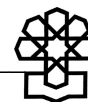
اهداف برنامه‌ها گاهی حتی بدون تغییر به برنامه بعدی منتقل شده و تکرار می‌شوند.^۱ فراز و فرودهایی که در تولید برخی از محصولات منتخب بخش مشاهده شد و سیاست‌های مختلف و مقطعی که در بخش تولید یا صادرات اتخاذ شد، شاهدهی بر این مدعاست.

در این مورد شایسته است به این نکته نیز توجه شود که توفیق در امر صنعت‌گستری به معنای پیروی از یک سیاست واحد یا نسخه‌برداری صرف از تجربه دیگران نیست؛ بلکه موفقیت در این امر به میزان توانایی و خلاقیت دولتمردان، برنامه‌ریزان صنعتی و صاحبان صنایع در تنظیم سیاستی مناسب با ساختارهای اقتصادی و اجتماعی کشور بستگی دارد.

۳. هر چند حمایت دولت از صنایع کشور در بسیاری از مواقع اجتناب‌ناپذیر و ضروری است، اما این حمایت‌ها از یک‌سو نباید به دخالت بیش از حد دولت در تمامی حوزه‌ها و گسترده‌تر شدن حجم تصدی‌گری دولت منجر شود و از سوی دیگر نباید حمایت‌هایی طولانی‌مدت و بدون تغییر باشد که منجر به رخوت و عدم بلوغ صنایع شود. بررسی‌ها نشان داد که در برخی از صنایع از جمله صنعت خودرو این رویکرد حاکم بود که با تصویب قانون اصلاح موادی از قانون برنامه سوم و چگونگی برقراری و وصول عوارض و سایر وجوه از تولیدکنندگان کالا موسوم به قانون تجمیع عوارض در ۱۳۸۱/۱۰/۲۲ بخش زیادی از این حمایت که به‌صورت تعرفه بالا و ثابت در مدت زمانی طولانی اعمال و بازار انحصاری در اختیار این صنعت قرار داده بود و موجب رخوت و سستی در این صنعت شده بود برداشته شد و به‌تدریج تأثیر این رویکرد به‌صورت تحولات کمیتی و تا حدی کیفیتی و اتخاذ استراتژی حضور در بازارهای منطقه‌ای و جهانی از سوی خودروسازان نمود یافت. شایان ذکر است که در مقایسه با بسیاری از صنایع هنوز هم حمایت زیادی از این صنعت صورت می‌پذیرد و هنوز این صنعت در رقابت جدی با رقبای جهانی خود قرار نگرفته و تحولات ایجاد شده بطئی و کند است.

۴. صراحت، شفافیت و پرهیز از کلی‌گویی در وضع قوانین و تا حد ممکن تعریف شاخص‌ها و معیارهایی که بتوان بر مبنای آن به ارزیابی عملکرد اجرای قانون از سوی دستگاه متولی پرداخت، عامل مهمی در اجرای کامل آنها محسوب شده و موجب سردرگمی مجریان نیز نمی‌شود. همچنین توجه به تمامی ابعاد و سازوکارها و نهادهای لازم برای اجرای یک قانون و برقراری ارتباط بین اجزای آن امری ضروری است که در تدوین قوانین به آن توجه کاملی نمی‌شود. به‌عنوان نمونه می‌توان به ماده (۱۱۲) قانون برنامه سوم یا جزء الف ماده (۲۱) قانون برنامه چهارم توسعه اشاره کرد که با وجود موظف کردن دولت به انجام سیاست‌گذاری و سرمایه‌گذاری متمرکز در صنایع الکترونیک و توسعه قابلیت‌های فناوری و تأکید بر حوزه فناوری نوین، اشاره‌ای نشده که این

۱. همان.

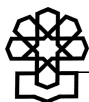


سرمایه‌گذاری‌ها باید در راستای توسعه کدام بخش از صنایع الکترونیک (تولید قطعات، الکترونیک مصرفی یا الکترونیک صنعتی) صورت پذیرد. همان‌گونه که در بررسی صنایع الکترونیک دیده شد این موضوع و عدم هم‌گامی صنایع الکترونیک کشور با تحولات بسیار سریع و شتابان این صنعت موجب شد سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در برخی تکنولوژی‌ها در ابتدا از رشد خوبی برخوردار شوند؛ اما با گذشت چند سال و ورود تکنولوژی‌های جدید به بازار با مشکل عدم فروش و قدیمی بودن تکنولوژی به‌کار رفته در تولید مواجه شوند.

۵. سازماندهی نکردن و استقرار نیافتن نظام اجرایی و نظارتی مناسب برای اجرای آیین‌نامه اجرای ماده (۲) قانون حداکثر استفاده از توان فنی و مهندسی کشور از یک‌سو، بی‌توجهی و اجرا نکردن مناسب و اثرگذار این قانون در قانون مناقصات از سوی دیگر و ورود کالاهای مشابه خارجی با قیمت دامپ شده موجب شده برخی از صنایع اساسی کشور نظیر صنعت ماشین‌سازی و تجهیزات و صنایع فعال در زمینه فناوری‌های نو نظیر صنایع تولیدکننده تجهیزات مخابراتی با مشکلات زیادی مواجه شوند و در معرض رقابتی غیرمنصفانه قرار بگیرند.

۶. گزارش سالیانه بانک جهانی از فضای کسب‌وکار کشور و مقایسه آن با کشورهای دنیا و کشورهای منطقه نشان می‌دهد که این فضا در کشور ما مناسب نیست و از بسیاری از کشورهای منطقه که مورد هدف سند چشم‌انداز هستند رتبه پایین‌تری داشته و با فاصله زیاد قرار گرفته است (هر چند ممکن است بحث مغرضانه بودن ارزیابی‌ها یا نبود اطلاعات شفاف و مناسب برای ارزیابی‌ها بر این رتبه‌بندی نیز تأثیر گذاشته باشد). همان‌گونه که در بررسی تحول اشتغال در بخش بدان اشاره شد، با توجه به هدف برنامه سوم مبنی بر کوچک‌سازی دولت و کاهش سالیانه ۵ درصدی شاغلان موجود بخش دولتی و رویکرد کوچک‌سازی که در برنامه چهارم توسعه نیز دنبال شد از مسائل چالش‌برانگیز در زمینه ایجاد اشتغال در کشور است. در صورتی که فضای کسب‌وکار کشور مناسب نشود و بخش خصوصی فضا را برای سرمایه‌گذاری مناسب نداند و انجام این وظیفه را برعهده نگیرد، هم‌زمان با کاهش شاغلین بخش دولتی، فرصت شغلی جدیدی متناسب با اهداف برنامه ایجاد نخواهد شد و با توجه به هرم سنی جمعیت و نیروهای جوان جویای کار که بسیاری از آنها دارای تحصیلات دانشگاهی هستند کشور را با بحران مواجه خواهد کرد.

۷. اتخاذ رویکرد جایگزینی واردات و نگاه به داخل صنایع کشور موجب شد که بسیاری از صنایع کشور الزامات ورود به بازارهای جهانی و یافتن بازاری برای کالاهای تولید خود را نداشته باشند. ورود به بازارهای بین‌المللی مستلزم هزینه‌های اولیه فراوانی برای تحقیقات بازار و بازاریابی، ورود به زنجیره‌های ارزش جهانی، تولید استاندارد و با کیفیت و ... است که در شرایط کنونی تعداد زیادی از صنایع کشور فاقد آن بوده و بسیاری از آنها تولیدات خود را به‌صورت

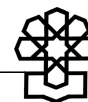


منطقه‌ای و در نهایت در عرصه ملی عرضه می‌کنند و توان رقابت با محصولات مشابه خارجی را ندارند. همان‌گونه که در بررسی تحول صادرات صنعتی کشور نشان داده شد صنایع انرژی‌بر و متکی بر منابع که بخش عمده‌ای از آنها دولتی هستند نقش اصلی را در صادرات صنعتی کشور برعهده دارد. نداشتن نشان تجاری (Brand) و فقدان شرکت‌های توانمند و دارای استراتژی تنوع صادراتی از دیگر چالش‌های پیش‌روی بخش صنعت کشور است.

۸. جهانی شدن پدیده‌ای است که موج آن در جهان به راه افتاده و کشور ما نیز (هر چند با تأخیر) با درخواست عضویت در سازمان جهانی تجارت و پذیرفته شدن به‌عنوان عضو ناظر با این موج همراهی کرده است. جریان حرکت جهانی شدن به سمت کم شدن سهم نیروی کار ساده، منابع اولیه و انرژی در محصولات نهایی است و صرف داشتن هریک از عوامل یاد شده دیگر مزیت به حساب نخواهد آمد. همچنین تحولات تکنولوژیک و سازمانی گسترده‌ای در سطح بین‌المللی رخ داده که کشور از آن بی‌بهره مانده است. در سطح کلان و مدیریتی، صنایعی با تکنولوژی برتر در متحول ساختن ساختارهای تولیدی، تجاری و مدیریتی نقش یافته‌اند و در سطح خرد، نظام پیمانکاری و قراردادهای فرعی گسترش فزاینده‌ای یافته‌اند. بررسی روند تحول در تولید و صادرات کشور نشان داد که متأسفانه متولیان صنعت کشور کماکان بر مزیت منابع اولیه و انرژی ارزان تکیه کرده و نسبت به تفسیر شرایط پیرامونی خود واکنش مناسب را نشان نداده‌اند.

در چنین شرایطی بازنگری در قوانین و مقررات و تغییر محیط حقوقی حاکم بر بنگاه‌ها ضروری است. تأخیر به وجود آمده در ارسال رژیم تجاری ایران به سازمان جهانی تجارت که احتمالاً ناشی از نگاه تهدید محور به پیوستن به این سازمان است، باعث شده که صنایع کشور بسیاری از فرصت‌ها و امتیازات ناشی از عضویت را از دست داده و از سوی دیگر برای حضور در بازارهای کشورهای دیگر هزینه‌های بیشتری بپردازند.

۹. با ثابت ماندن نرخ ارز و تورم سالیانه‌ای که بر عوامل تولید و از جمله حقوق و دستمزد ایجاد و بر بخش صنعت کشور تحمیل می‌شود، از یک‌سو انگیزه صادراتی صادرکنندگان کاهش می‌یابد و از سوی دیگر کالاهای صادراتی قدرت رقابت با کالاهای مشابه در بازارهای جهانی را از دست می‌دهند. در صورت تعدیل نوسانات نرخ ارز در محاسبات، شاخص قیمت برای واردات، «تورم وارداتی» و برای صادرات، «تغییرات واقعی قیمت کالاهای صادراتی» را نشان می‌دهد. بررسی انجام شده نشان داد که شاخص قیمت کالاهای صادرات صنعتی در گروهی از صنایع نظیر صنایع نساجی و صنایع چوب و کاغذ صادرات انجام شده در سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۳ زیانده‌ی داشت و ثابت ماندن نرخ ارز به‌عنوان چالش جدی بر سر راه صادرات صنعتی کشور عمل می‌کند.



۲-۸. راهکارها

برای مواجهه با چالش‌ها و مشکلات پیش‌روی بخش صنعت کشور راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. به‌منظور شتاب بخشیدن به رشد اقتصاد ملی، گسترش مالکیت در سطح عموم مردم به‌منظور تأمین عدالت اجتماعی، ارتقای کارایی بنگاه‌های اقتصادی و بهره‌وری منابع مادی و انسانی و فناوری، افزایش رقابت‌پذیری در اقتصاد ملی، افزایش سهم بخش‌های خصوصی و تعاونی در اقتصاد کلی، کاستن از بار مالی و مدیریتی دولت در تصدی فعالیت‌های اقتصادی، افزایش سطح عمومی اشتغال و تشویق مردم به پس‌انداز و بهبود درآمد خانوارها، سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در خردادماه ۱۳۸۴ توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شد و قانون آن در سال ۱۳۸۶ تصویب و به دولت ابلاغ شد.

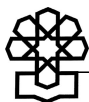
انتظار می‌رود با اجرایی شدن این قانون و مفاد آن از جمله لغو انحصارات و ایجاد فضای رقابتی در بخش تولید، فضای کسب‌وکار کشور برای فعالیت بخش خصوصی و تعاونی و افزایش نقش این بخش‌ها در اقتصاد کشور فراهم شود.^۱

۲. «سند استراتژی توسعه صنعتی» در سال‌های برنامه سوم تدوین و نهایی شد، اما با روی کار آمدن دولت نهم و شروع سال‌های برنامه چهارم در رویکردهای در نظر گرفته شده برای تدوین آن تجدیدنظر شد و سند جدیدی تحت عنوان «سند راهبرد توسعه صنعتی» در مردادماه ۱۳۸۵ جایگزین شد. در این سند اشاره شده است که «استراتژی پیشین نمی‌تواند با دیدگاه دولت جدید مبنی بر ایجاد رشد و توسعه کشور به‌صورت متوازن و با هدف تحقق عدالت اجتماعی منطبق باشد؛ از این‌رو کنار گذاشته شد. سند جدید به‌گونه‌ای تدوین و تنظیم شده است که افق روشنی فراروی بخش صنعت و معدن کشور قرار دهد».

هر چند سند جدید با توجه به مواردی نظیر دولت و توسعه صنعتی، افزایش نقش بخش غیردولتی، آزادسازی تجاری، جهانی شدن و توسعه دامنه رقابت، توسعه فناوری و آمایش سرزمین ارائه شده اما گزارشی از عملکرد آن ارائه نشده است. پیشنهاد می‌شود مجلس شورای اسلامی در ایفای نقش نظارتی خود فعالیت‌های انجام شده در راستای پیاده‌سازی اهداف مندرج در این سند را از وزارت صنایع درخواست کند.

۳. با توجه به اینکه پدیده جهانی شدن و پیگیری عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی دنبال می‌شود باید در تنظیم و اجرای سیاست صنعتی اصول بهره‌وری صنایع موجود، ایجاد

۱. گفتنی است در زمان تهیه این گزارش قانون مدیریت خدمات کشوری نیز تصویب و به دولت ابلاغ شده است که اجرای آن می‌تواند به تجدید ساختار سازمانی و افزایش بهره‌وری نیروی کار منجر شود و به بهبود فضای کسب‌وکار کمک نماید.



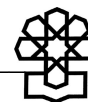
صنایع پیش‌رو و دارای فناوری‌های نو و پیشرفته و خلق مزیت‌های رقابتی در صنایعی که دارای رشد شتابان و توان صادراتی بالا هستند را مدنظر قرار داد. در چارچوب این اصول نقش نیروی کار آموزش‌دیده و ماهر بسیار بالاست و باید به آن توجهی خاص شود.

۴. جهت‌گیری‌های حمایتی در کشورهای در حال توسعه به سمت کمک به شکل‌گیری صنایعی بوده است که در کوران رقابت‌های بین‌المللی پایدار و کامیاب باقی بمانند و در این میان، کشورهای جنوب شرق آسیا مسیر تازه‌ای را گشوده و مفهوم هدف‌گیری منتخب را وارد ادبیات توسعه کردند. بر این اساس حمایت‌ها باید مقطعی و با هدف حمایت از صنایع جدید و نوپا و تا مقطع بلوغ ادامه یافته و در مقابل بنگاه‌ها متعهد به دستاوردهایی نظیر صادرات با کیفیت، افزایش توان رقابتی، توسعه و غیره شوند.

۵. با انجام مطالعه و محاسبات دقیق نوسانات نرخ ارز، قیمت واقعی و نقش آن در تورم وارداتی و قیمت واقعی صادرات، هزینه‌های احتمالی ناشی از ثابت ماندن نرخ ارز، افزایش سالیانه حقوق و دستمزد و تورم سالیانه عوامل تولید را جبران کرد تا محصولات تولیدی کشور از توان رقابتی لازم برای حضور در بازارهای جهانی برخوردار باشند.

۶. در تدوین برنامه‌های پنج‌ساله و یا تصویب قوانین تا حد ممکن به‌صراحت، شفافیت و پرهیز از کلی‌گویی توجه شود و شاخص‌ها و معیارهایی که امکان ارزیابی عملکرد اجرای قانون توسط مجری را فراهم می‌آورد در متن قانون گنجانده شود. همچنین به تمامی ابعاد و سازوکارها و نهادهای لازم برای اجرای قانون و برقراری ارتباط بین اجزای آن و در نظر گرفتن نظام ارزیابی و نظارتی مناسب برای اجرای قانون توجه شود.

۷. در مورد پیوستن به سازمان جهانی تجارت نگاه‌های مختلفی تاکنون حاکم بوده و دیدگاه‌های متفاوتی بیان شده است. برخی آن را فرصت و برخی آن را تهدید قلمداد کرده‌اند. هر چند با پذیرش عضویت ایران به‌عنوان عضو ناظر گامی به جلو برداشته شده، اما به‌نظر می‌رسد در ادامه این مسیر از سوی دولت شک و تردید وجود دارد. حضور در این سازمان و ملحق شدن به آن قواعدی دارد که اگر دولتمردان به‌خوبی درباره آن اندیشه نکنند و برنامه نداشته باشند، بازنده خواهند شد. بنابراین اتخاذ استراتژی صنعتی و تجاری مناسب در این باره پیشنهاد می‌شود.



منابع و مآخذ

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حساب‌های ملی ایران، سال‌های مختلف.
۲. گزارش عملکرد تفصیلی صنعت و معدن، دفتر آمار و اطلاعات رسانی، وزارت صنایع و معادن، سال‌های مختلف.
۳. خانلو، مژگان، «نگاهی به بازار شکر در سال ۱۳۸۵»، هفته‌نامه برنامه، سال پنجم، شماره ۲۰۶، فروردین ۱۳۸۶.
۴. یآوری، غلامرضا، «صنعت قند و شکر ایران، ارزیابی فضای محیطی، فرصت‌ها و تهدیدها»، دفتر مطالعات زیربنایی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۵.
۵. نسیمی، علی، «گزارشی پیرامون وضعیت صنایع روغن‌کشی و روغن نباتی با تأکید بر دانه روغنی پنبه‌دانه در ایران»، دفتر مطالعات زیربنایی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۴.
۶. جامه بزرگ، تقی و پسته‌ای، سیدذبیح‌الله، «وضعیت صنایع نوشابه‌سازی کشور»، دفتر صنایع غیرفلزی، وزارت صنایع و معادن، ۱۳۸۶.
۷. «وضعیت صنایع تایر و تیوپ کشور و چشم‌انداز بیست‌ساله آن»، دفتر صنایع غیرفلزی، وزارت صنایع و معادن، ۱۳۸۵.
۸. اردوان، فرخ، «بررسی وضعیت صنعت دارو در ایران»، دفتر صنایع غیرفلزی، وزارت صنایع و معادن، ۱۳۸۲.
۹. مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی، سال‌های مختلف.
۱۰. طباطبایی، سعادت و اژدری، علی‌اصغر، «سیاست‌های حمایت از صنایع کوچک در ایران»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، بهار ۱۳۸۷.
۱۱. هادی زنوز، بهروز، «تجربه سیاست‌های صنعتی در ایران»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۲.
۱۲. مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری از کارگاه‌های صنعتی کشور، سال‌های مختلف.
۱۳. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش سالیانه و ترازنامه، سال‌های مختلف.
۱۴. دشتی، سعیده و حیدرپور، افشین، «بررسی روند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و رشد اقتصادی در ایران»، دفتر مطالعات اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، بهمن ۱۳۸۷.
۱۵. «گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۵ و نظارت بر عملکرد دوساله برنامه چهارم توسعه»، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور، جلد اول، ۱۳۸۷.
۱۶. «سیاست‌گذاری صنعتی»، کانون تحلیل‌گری سیاست صنعتی، همایش چالش‌ها و چشم‌اندازهای توسعه ایران، زمستان ۱۳۸۱.
۱۷. ملک، فردریک، «تأثیر نوسانات نرخ ارز بر بخش صنعت»، مجموعه مقالات نخستین اجلاس تخصصی تهدیدها و فرصت‌های صنعت ملی، مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۴.
۱۸. «وضعیت صنعت پودر شوینده»، دفتر صنایع غیرفلزی، وزارت صنایع و معادن، ۱۳۸۳.



شماره مسلسل: ۹۶۶۲

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: ارزیابی عملکرد بخش صنعت برحسب شاخص‌های عملکردی بخش و مقایسه آن با اهداف کمی برنامه سوم و دو سال اول برنامه چهارم توسعه

نام دفتر: معاونت پژوهشی

تهیه و تدوین: محمدحسن معادی‌رودسری

ناظر علمی: محمدرضا محمدخانی

مقتضای: معاونت پژوهشی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی و معادل انگلیسی آنها: —

تاریخ انتشار: ۱۳۸۸/۲/۲۳